

Egeresi Zoltán¹ – Csáki Lilla²

A Nyugat-Balkán biztonságpolitikai helyzete³

A tanulmány egy általános képet kíván adni a Nyugat-Balkán biztonságpolitikai helyzetéről. Áttekinti a régió általános jellemzőit, majd pedig az elmúlt években releváns, különböző biztonsági kihívásokat és az ezekre adott válaszokat mutatja be. Ezen problémák leírása mellett kiemeli, hogy noha a régióban a háborús konfliktus esélye az 1990-es vagy a 2000-es évekhez képest csökkent, továbbra is számos feszültségóc található a területen, illetve nagyhatalmi versengési területté vált.

Kulcsszavak: Nyugat-Balkán, biztonságpolitika, etnikai konfliktusok, nagyhatalmak

The Security Politics of the Western Balkans

The study aims to provide a general overview of the security situation in the Western Balkans. After describing the general characteristics of the region, it also addresses the security challenges and the answers to them. It argues that although the possibility of a war in the region has decreased compared to the 1990s or 2000s, there are still many tensions in the Western Balkans, and it has become an area of competition of major powers.

Keywords: Western Balkans, security policy, ethnic conflicts, great powers

Bevezetés

A Nyugat-Balkán⁴ mintegy 350 ezer km²-nyi területével és megközelítőleg 20 milliós lakosságával az európai magterületek periferiáján elhelyezkedő, nyolc államból álló országcsoport. A Nyugat-Balkánt jelentő nyolc ország által felölelt terület történelmileg fontos tranzitútvonal és összekötő kapocs volt Európa középső, nyugati részei és Anatólia, illetve a Közel-Kelet között. Magyarország szempontjából különösen fontos az elhelyezkedése. Egyrészt az előző bő évezredben a legfontosabb terjeszkedési irányt jelentette (egyúttal napjainkban is a magyar tőke kivétel egyik számottevő célterülete), ugyanakkor

¹ Egeresi Zoltán az NKE EJK JLI tudományos munkatársa. E-mail: egeresi.zoltan@uni-nke.hu

² Csáki Lilla az NKE EJK JLI Stratégiai Védelmi Kutatási Programjának szakmai gyakornoka. E-mail: cslilla109@gmail.com

³ A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK *Alkalmazott katonai műszaki-, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon* című pályázat keretében készült.

⁴ Az elnevezés hagyományosan Albániára és Jugoszlávia volt tagköztársaságaira vonatkozik (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Koszovó, Montenegró, Észak-Macedónia, Szerbia, Szlovénia); napjainkban azonban egyre többször beszélnek külön országcsoportként az EU-n kívüli „balkáni hatokról”, azaz Albániáról, Bosznia-Hercegovináról, Észak-Macedóniáról, Koszovóról, Montenegróról és Szerbiáról. A tanulmány alapvetően a nyolc országra vonatkozó Nyugat-Balkánt használja régiós értelmezési keretként.

a legnagyobb veszélyek is részben innen érkeztek – itt elég csak az Oszmán Birodalomra vagy a 20. század elején a szerb szeparatizmusra gondolni.

A régió napjainkban is fontos szerepet játszik Magyarország életében. Az elmúlt három évtized megmutatta, hogy biztonságpolitikai szempontból nem elhanyagolható, s hiába értek véget a délszláv háborúk az 1990-es években, a közelmúlt is eredményezett az országot érintő biztonsági kihívásokat, például a 2015–2016-os menekültválságot (igaz, ebben a Balkán inkább tranzitútvonalt volt) vagy a 2022–2023-as szerb–koszovói feszültséget, amelyben a KFOR kötelékében szolgáló magyar katonák is megsérültek.

Magyarországon számos kutatóközpont, illetve szellemi műhely, így például a Magyar Külügyi Intézet (korábban Külügyi és Külgazdasági Intézet), valamint a Pécsi Tudományegyetem releváns kutatócsoportjai és tanszékei, kiegészülve a Nemzeti Közszolgálati Egyetem kutatóival, jelentős erőfeszítéseket tettek az elmúlt években vagy évtizedekben a régió aktuális helyzetének részletes bemutatásáért (az Eötvös Loránd Tudományegyetem és az MTA Történettudományi Intézetének munkásságáról nem is beszélve, hogy csak néhány központot említsünk).

Jelen tanulmány célja ennek az akadémiai érdeklődésnek a szintetizálása, valamint hogy a területi korlátok figyelembevételével átfogó képet adjon a Nyugat-Balkánt érintő legfontosabb biztonsági kérdésekről. Az általános helyzetkép, történelmi bevezető után a mű a különböző biztonsági kihívásokat mutatja be részletesebben, főleg az aktuális problémákra fókuszálva. Kitér a balkáni államiság jellemzőire, Jugoszlávia fegyveres konfliktusokkal járó szétesésére, majd a demográfiai hanyatlásra, a migrációra, a radikalizmusra és külföldi harcosokra, egyúttal a terrorizmus veszélyére, valamint a régiót érintő nagyhatalmi versengésre. Végezetül három specifikus, azonban többé-kevésbé napjainkban is megoldatlan, az előző évtizedekben jelentős szerepet játszó problémát is bemutat, úgymint Bosznia-Hercegovina és Koszovó helyzetét, illetve a macedón név-és identitásvitát.

Általános jellemzők

A Nyugat-Balkán, de tágabban véve a Balkán is számos, mondhatni, történelmen átívelő jellemzővel rendelkezik, amelyek az európai kontinensen különleges helyet biztosítanak számára. E tényezők közül a fontosabbakat az alábbiakban foglalhatjuk össze.

Ütközőzóna/peremterület: A terület történelmileg a nyugati katolicizmus és a keleti ortodoxia határvidékének számított. Míg a nyugati-északi, illetve partvidéki részén élő népcsoportok jellemzően Róma fennhatóságát ismerték el (idetartoznak a szlovének, a horvátok, a magyarok, de az egykor létezett, latin eredetű dalmátok vagy az albánok egy része is, jellemzően Észak-Albániában), addig a Konstantinápolyhoz közelebb lévő népek, főként a szerbek és a macedónok/bolgárok (tágabb földrajzi értelemben a görögök és a románok is) az ortodox hitet fogadták el. Köztük sajátos helyet foglalt el a Boszniai Egyház vagy a bogumilok eretnek mozgalma, amelynek létrejöttét megint csak az ütközőzóna jelleg tette lehetővé. A 14–15. századtól az oszmán hódítás hozott jelentős változást a régió történelmében, ami az iszlám megjelenésével járt. A terület az elmúlt ezer évben jellemzően a Magyar Királyság, majd annak bukása után a Habsburg Birodalom

(különösen az 1699-es karlócai béke után), illetve a Keletrómai, majd az Oszmán Birodalom határterülete (bizonyos részei magterülete) volt. A 20. században is megmaradt a birodalmi ütközőzóna jelleg, a hidegháború idején Jugoszlávia kiválóan példázta a keleti és a nyugati blokk közötti lavírozás lehetőségét.

Az utóbbi évtizedet alapvetően négy hatalmi központ befolyása jellemezte: a Duna-medence felől közép-európai (főleg német, újabban egyre látványosabbá váló magyar) törekvések, északkeletről Oroszország, a Földközi-tenger térségéből tengeri hatalmak (Olaszország, angolszász hatalmak), míg délkeletről Törökország (és egyéb muszlim hatalmak) törekvései határozták meg a régió geopolitikai egyensúlyát. Az erőviszonyokban történő változások jellemzően háborúkhöz vezettek a régióban, amely a 20. század folyamán több nagyhatalom „sírjává” is vált (birodalomváltó tér).⁵

Etnikai sokszínűség: A régiót határterület jellegéből fakadóan vallási és etnikai sokféleség jellemezte, amit a különböző hatalmak hódításai révén újabb migrációs hullámok alakítottak. Ennek köszönhetően jött létre a 20. századra egy etnikai mozaik, ahol egy-egy nagyobb népcsoport magterületei többé-kevésbé jól definiálhatók voltak (Dalmácia vagy Északnyugat-Horvátország a horvátoknak, Közép-Szerbia és Krajina–Észak-Bosznia a szerbeknek, Albánia és Koszovó az albánoknak, Észak-Macedónia középső és keleti része a macedónoknak), azonban az államok határainak meghatározásakor rengetegen kerültek kisebbségi sorba, illetve vegyes etnikumú területek is kialakultak (tipikusan a Vajdaság és Bosznia bizonyos részei). Mindezt kísérte egy viszonylag megkésett nemzeti ébredés és nemzetiesítés, amelynek célja jellemzően egy független nemzetállam létrehozása volt, akár etnikai tisztogatások és kényszerkitelepítések, üldözések révén is; példának okáért a 20. században Koszovóért az albánok és a szerbek négyszer csaptak össze.⁶ Az 1990-es évektől zajló háborúk és migrációs folyamatok jelentős mértékben csökkentették ezt az etnikai sokszínűséget, aminek köszönhetően a régió homogénebbé vált, azonban napjainkra is számos terület maradt etnikailag és vallásilag kevert. Idetartozik Szerbia északi részén a Vajdaság, vagy Bosznia-Hercegovina multietnikus kantonjai; de egy tömböt alkotó kisebbségként viszonylag nagy számban élnek szerbek Észak-Koszovóban, albánok Dél-Szerbiában (Preševo-völgy), ahogy bosnyákok Dél-Szerbiában és Észak-Montenegróban is. A nemzeti kisebbségek mellett ráadásul jelentős számban él a területen az etnikai kisebbségnek számító cigányság, amelynek magterületei a Balkánon főleg Bulgária és Románia, de a Nyugat-Balkánon is több százezeren laknak; számukat megközelítőleg 600 ezer főre teszik. Többségében Szerbiában és Észak-Macedóniában élnek.

Kisállami fragmentáltság: Az Oszmán Birodalom kiszorulásával járó új, kisállamok létrejöttét eredményező függetlenedési folyamatot már bő száz évvel ezelőtt is balkanizációnak nevezték, a fogalom pedig az 1990-es évektől Jugoszlávia szétesésével újra napirendre került. Az európai szemmel nézve is viszonylag kis területen elhelyezkedő hét

⁵ Reményi Péter (2019): A nyugat-balkáni területi rendezés és a térség új geopolitikája. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 13(3), 24–25.

⁶ Márkus László (2022): *Koszovó története. Dardániától a brüsszeli dialógusig*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.

állam,⁷ illetve Albánia alapvetően kisállamnak tekinthető, még akkor is, ha egyes esetekben a saját percepciókban nacionalizmussal középhatalmi tradíciók jelennek meg (főleg Szerbia esetében). A legkisebb Montenegró a maga 600 ezres lakosságával és 10 ezer km²-nyi területével két magyarországi vármegyének felel meg, miközben a legnagyobb államalakulat, a hétmillióes Szerbia is kisállamnak minősül a nemzetközi térben, s balkáni viszonylatban is legfeljebb középhatalomként lehet definiálni.

Noha jelenleg a kisállami fragmentáltság érvényesül, a 19. század eleje óta a különböző népcsoportok körében tetten érhetőek voltak az egyesülési törekvések is, a délszlávok esetében az illírismus vagy később, a 20. században egy ideig sikeresnek tekinthető jugoszlávizmus. Ezekre számos alkalommal kínált alternatívát az önálló (nemzet)állam létrehozásának gondolata.⁸ A 19. században induló nemzetépítések a régió jellemzően szláv népcsoportjainak körében hol a délszláv népek egyesítési törekvéseiben (illírismus, majd jugoszlávizmus), hol pedig a nemzetállami koncepciók (önálló horvát, szerb stb. állam) előretörésében öltöttek testet. Történelmi példákkal élve a 19. században jellemzően a kisállamisági törekvések érvényesültek. Szerbia függetlenedése (1814/1867), az egész Balkán-félsziget kontextusában Görögország (1829) és Bulgária (1878/1909) elszakadása az Oszmán Birodalomtól, Montenegró területi gyarapodásai vagy a horvát és szlovén autonómiatörekvések is inkább az önálló állam megerteremtését szolgálták, vagy legalábbis a birodalmi központoktól való nagyobb függetlenedést. Ezt a 20. század első és második felében inkább integrációs törekvések váltották fel, 1919-től a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, 1929-től a királyi Jugoszlávia – leszámítva az 1941–1945 közötti német és olasz beavatkozásra létrejött kisállami periódust –, majd a kommunista Jugoszlávia (1945–1991) formájában. A hidegháború végével, 1991 után újra a nemzetállami próbálkozások kerültek előtérbe, s jelenleg is ez határozza meg a régió képét.⁹ Hasonló tendenciákat látunk az albánok esetében is, amely az első és a második Balkán-háború (1912–1913) révén Albánia néven létrehozta saját nemzetállamát, azonban nem tudta megakadályozni, hogy az albánok lakta területek megközelítőleg fele ne kerüljön idegen uralom alá, ezek egyesítésére paradox módon egy rövid időre a fasiszta olasz fennhatóság alatt került sor (1941–1945).¹⁰

Nagyhatalmi befolyás: A régiót ütközőzóna jellegéből fakadóan egész történelmében valamely birodalmi központ(okhoz) való tartozás dominálta. A középkor egy részében a Bizánci Birodalomhoz, illetve északi területei a Magyar Királysághoz (Szlovénia a Német-római Császársághoz) kerültek, később döntő része az Oszmán Birodalomhoz tartozott, majd 1878-tól Bosznia-Hercegovina okkupációjával az Osztrák–Magyar Monarchia emelkedett meghatározó pozícióba a Nyugat-Balkánon. Ugyan a 19. század végét és a 20. század jelentős részét a függetlenségi mozgalmak vagy éppen a kisállamiság dominálta, a különböző államalakulatok létrejöttében kiemelt szerepet játszottak az (európai)

⁷ Jugoszlávia helyén létrejött (Magyarország által elismert) államok: Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia, Horvátország, Koszovó, Montenegró, Szerbia, Szlovénia.

⁸ Juhász József (1999): *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Budapest: Aula Kiadó.

⁹ Juhász József (2010): *Föderalizmus és nemzeti kérdés. Az etnoföderalizmus tapasztalatai Közép- és Kelet-Európában*. Budapest: Gondolat Kiadó.

¹⁰ Fischer, Bernd J. – Schmitt, Oliver Jens (2022): *A Concise History of Albania*. Cambridge: Cambridge University Press.

nagyhatalmak. Még a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrehozása vagy Jugoszlávia újraalakulása is nagy hatalmi beleegyezéssel történhetett meg.

A regionális biztonsági komplexumok (*regional security complexes*, RSC) elmélete szerint noha az 1990-es évek elején a régió államainak intenzív és egymás felé irányuló aktivitása, illetve az európai komplexum többi részéhez képest eltérő dinamikák (háború, etnikai tisztogatások) miatt megvolt a lehetősége egy önálló komplexum létrehozására, voltaképp ezt a nagy hatalmi beavatkozás nem tette lehetővé.¹¹ A régió két országában a biztonságot katonai missziók keretében a NATO vagy az EU garantálja (az előbbi Koszovóban a KFOR által, az utóbbi az EUFOR Altheában Bosznia-Hercegovinában). A háborús időszak lezárása óta pedig az integrációs törekvések (európai uniós csatlakozás és NATO-tagság), illetve ezzel együtt a nagy hatalmi befolyásszerzés/versengés megerősödése is tapasztalható.¹² Az 1990-es években az Egyesült Államok a régiós biztonsági folyamatok kezelésében meghatározó szerepet játszott, s noha jelenléte az utóbbi évtizedben csökkent, továbbra is fontos maradt, különösen az albán nyelvterületen (Koszovóban a függetlenség kivívásában játszott amerikai szerepért különösen hálás a közvélemény). A régió szempontjából jelenleg a gazdasági gravitációs pont az Európai Unió, azon belül is főleg a német nyelvterületek (egyes esetekben Olaszország). Azonban számos egyéb hatalom is aktív gazdaságilag és politikailag: Kína¹³ főleg Szerbiában, de más országokban is vannak érdeklődései, látványos beruházásai, infrastrukturális projektjei, Montenegróban a kínai hitel visszafizetése pénzügyi nehézségekhez vezetett az előző években.¹⁴ Eközben Oroszország diplomáciai, dezinformációs és titkosszolgálati tevékenysége mellett gazdasági (elsősorban energiaszektor) befolyásszerzésén át félkatonai szervezetek támogatásáig aktívan igyekszik beavatkozni a régió országainak integrációs törekvéseibe.¹⁵ 2012 tavaszán a szerbiai Niš városában humanitárius segítségnyújtási központot hozott létre;¹⁶ az elmúlt években például egy puccskíséret támogatásával (Montenegró, 2016)¹⁷ és belpolitikai folyamatok befolyásolásával (Észak-Macedónia) igyekezett akadályozni egyes államok NATO-csatlakozását. Ez a nagy hatalmi befolyás, külpolitikai kettősség plasztikusan jelenik meg Szerbia esetében. Míg tehát az Európai Unió gazdaságilag a legfontosabb partner, és a társadalmi támogatást élvező csatlakozási tárgyalások révén a hosszú távú cél az ország uniós tagsága és integrálódása a nyugati intézményi rendszerbe (a NATO kivételével, noha ott is szoros kapcsolatok épültek ki az utóbbi másfél évtizedben), addig

¹¹ Buzan, Barry – Wæver, Ole (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 377–390.

¹² Lőrinczné Bencze Edit (2020): A Nyugat-Balkán szerepe a 21. század geopolitikai rendszerében. In Garaczi Imre (szerk.): *Az életminőség-fejlesztés új paradigmái a 21. században*. Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 321–335.

¹³ Lásd bővebben Csapó Dániel – Reményi Péter (2019): Kína térnyerése a nyugat-balkáni országokban. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 12(1), 2–19.

¹⁴ Teszary Miklós (2023): Kína térnyerése Montenegróban. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 17(1–2), 58–72.

¹⁵ Bihari Rita (2020): Külső hatalmi érdekek a Nyugat-Balkán biztonsági szektorában. *Felderítő Szemle*, 19(2), 213.

¹⁶ Bihari Rita (2019): *Orosz hibrid módszerek a Nyugat-Balkánon*. *Hadtudományi Szemle*, 12(3), 18.

¹⁷ Gadzo, Mersiha: *Russian Spies Found Guilty of Montenegro Coup Attempt*. [online], 2019. 05. 09. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].

Szerbia történelmileg és kulturálisan sok szállal kötődik Oroszországhoz is.¹⁸ Ezt az állam igyekszik is erősíteni, legalábbis narratív dimenzióban, ami persze nem jelenti azt, hogy belpolitikai érdekekből a kormányzati média néha ne ütne meg Oroszország-kritikus hangokat, noha ezek inkább a kivételt, mint a főszabályt jelentik.¹⁹ A közvélemény-kutatások szerint komoly szimpátia irányul a keleti nagyhatalom irányába, amely gyakran Szerbia védelmezőjeként jelenik meg a köztudatban.²⁰ A szorosabb retorikai kapcsolatokat ráadásul a krími annexió óta folyamatosan hangsúlyozzák, ebben helyet kap a szláv testvériség, az ortodox vallási azonosság és a két ország közötti barátság.

Noha a Nyugat-Balkán országai sok esetben nem részei nemzetközi katonai vagy politikai szövetségeknek, igyekeznek felvenni a versenyt az őket körülvevő térséggel, gyakran pedig ezen országok segítségét élvezik. 2022. február 24. után a NATO ismét kiemelt figyelmet fordít a régió védelmére. A Bosznia-Hercegovinában szolgáló EUFOR-csapatok létszámát megduplázták,²¹ továbbá Koszovó is kérvényezte a megerősített KFOR-jelenlétet.²² Kiemelten fontos a Nyugat számára a Balkán stabilitása, az orosz befolyás megelőzése. A legtöbben csatlakoztak az EU Oroszországra kivetett szankcióihoz, Szerbia kivételével, amely megállapodást kötött Moszkvával a külpolitikájuk összehangolásáról, és igyekszik megerősíteni a kapcsolatot. Az orosz jelenlét megnövekedése a szerb kisebbségeken belül hosszú távon a jelenlegi helyzet felborulásához vezethet, amivel Oroszország elérné a célját, és újra egy bipolarizált világrend nagyhatalmává válna.²³

Integrációs törekvések: Ugyan a félszigetet sokáig elsősorban a kisebb egységekre történő szétesés miatt a *balkanizáció* jellemezte, az utóbbi két évtizedben az integrációs törekvések felerősödése tapasztalható. Gyakorlatilag minden kormányzat támogatja az Európai Unióhoz való csatlakozást, ami bizonyos esetekben sikerrel is járt: Szlovénia Magyarországgal együtt, 2004-ben lett tagállam, Horvátország pedig – egyelőre utolsóként – 2013 nyarán.²⁴ A 2022-es ukrajnai orosz agresszió újabb lendületet adott az uniós csatlakozási folyamatnak, Bosznia-Hercegovina megkapta a tagjelölt státuszt.

Számos uniós tagállam, a főbb EU-s intézmények, hat uniós²⁵ és hat régiós nem EU-tagállam részvételével 2014-ben indult kormányközi egyeztetési fórum a Berlini

¹⁸ Az ortodox valláson túlmenően Oroszország számos alkalommal segítette a történelem folyamán a balkáni államot, főleg annak függetlenségi harcait az oszmán uralom ellen. Az I. és II. világháborút is azonos táborban fejezték be, aminek jó használhatóságát a történelmi emlékezet és a jó diplomáciai kapcsolatok alakításában akkor sem szabad lebecsülni, ha 1948 után Tito és Sztálin között megromlott a kapcsolat, s végeredményként Jugoszlávia különutas politikát kezdett el folytatni.

¹⁹ Vuksanović, Vuk: *Russia And China Friends and Brothers of The Captured State Analysis of Narratives Used to Capture the State*. [online], 2022. 01. Forrás: bezbednost.org [2022. 11. 01.].

²⁰ Jovanović, Miroslav (2010): Dve Rusije: o dva dominantna diskursa Rusije u srpskoj javnosti. In Petrović, Žarko N.: *Odnosi Rusije i Srbije na početku XXI veka*. Beograd: International and Security Affairs Centre, 14.

²¹ Jovanović 2010: 39.

²² Stojanovic, Milica: *Serbia Officially Asks for Security Personnel to Return to Kosovo*. [online], 2022. 12. 16. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

²³ Kington, Tom – Sprenger, Sebastian: *At Arm's Length: NATO Juggles Conflicts From Ukraine to the Balkans*. [online], 2022. 12. 08. Forrás: Defense News [2023. 02. 26.].

²⁴ Ördögh, Tibor (2019): The EU's Relations with the Western Balkans and Turkey. In Gálík, Zoltán – Molnár, Anna (szerk.): *Regional and Bilateral Relations of the European Union*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 49–64.

²⁵ Ausztria, Horvátország, Franciaország, Németország, Olaszország, az Egyesült Királyság (2020. januártól már nem uniós tagállam) és Szlovénia.

Folyamat, amely azóta évente egy nagy konferencián, azt megelőző miniszteri találkozón és egyéb rendezvényeken igyekszik előmozdítani a régiós együttműködést és az uniós csatlakozás folyamatát.²⁶

A NATO-tagság helyzete annyiban más, hogy az EU-tag Szlovénián és Horvátországon kívül Albánia (2009), Montenegró (2017) és Észak-Macedónia (2020) is taggá vált, miközben egyes államok, így Szerbia vagy a boszniai szerb entitás miatt Bosznia-Hercegovina esetében ez nincs napirenden. Az uniós csatlakozási tárgyalások sikertelensége miatt az utóbbi években a korábbi bővítési hullámokból kimaradók egységtörekvései is megerősödtek.

A régiós országok részvételével az elmúlt bő harminc évben számos csoportosulás, együttműködés létrejött, így például a Délkelet-európai Együttműködési Folyamat, a Stabilitási Paktum, a Délkelet-európai Együttműködés Szervezet, a Royaumont Folyamat, a Regionális Együttműködési Tanács vagy a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás. Másrészt beszélhetünk olyan együttműködésekéről is, amelyek geopolitikai szempontból a Balkánt tágabb kontextusban értelmezve szerveződtek, mint például a Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködés, a Közép-európai Kezdeményezés, a Krajovai Csoport (Szerbia, Bulgária, Románia) vagy az Adria-Jón Kezdeményezés. Mindezen átfogó kooperációk és ernyőszervezetek mellett számos – több mint 50 – projektalapú, tematikus stb. szerveződés jött létre a térségben.²⁷ A régióon belül Szerbia, Észak-Macedónia és Albánia részvételével 2021-ben megindult az úgynevezett Open Balkan kezdeményezés, amely „mini-Schengenként” a három ország közötti gazdasági kapcsolatokat igyekszik ösztönözni.

Ezek a projektek vagy intra-, esetleg interregionális együttműködések azonban nem váltják ki az EU vagy a NATO szerepét. Az előbbi továbbra is szerepel a helyi kormányzatok programjában, a NATO-tagság pedig Szerbia és a boszniai szerbek kivételével minden országban támogatást élvez.

A nyugat-balkáni kisállamiság jellemzői

A nyugat-balkáni régiót Közép-Európához és a többi balkáni államhoz hasonlóan kihívásként érte a Szovjetunió összeomlása, a demokratikus átmenet, amely nemcsak a többpártrendszer bevezetését, hanem a piacgazdaságra történő átállást is jelentette. Ezt a régió államaiban etnikai alapú konfliktusok kísérték, 1991 és 2001 között egészen pontosan hat, ami megnehezítette ezt a folyamatot.

Jugoszlávia széthullásában számos tényező játszott közre. Ezek közül az egyik legmeghatározóbb az állam kialakításában és fennállásában kulcsszerepet játszó Josip Broz Tito 1980-as halála volt. Az erős vezető nemcsak képes volt letörni a különböző nacionalista mozgalmakat (lásd a horvát értelmiség nacionalista szegmensének 1977-es bebörtönzését), de egy olyan államrendet is kiépített, amely az erős népeket, nevezetesen a szerbeket lenyomta, a kisebb népeknek pedig nagyobb teret adva mintegy egyensúlyt teremtett a már a két világháború között is komoly belső feszültségekkel szembenező államban. Ezt

²⁶ Lásd részletesebben: *Berlin Process*. [online]. Forrás: berlinprocess.de [2023. 01. 26.].

²⁷ Lőrinczné Bencze Edit (2017): Regionális együttműködések Délkelet-Európában. *Emlékeztető*, 2(1–2), 70–79.

a belső egyensúlyt nem csupán az ő személye, hanem a kommunista ideológia tartotta fenn, a felmerülő centrifugális erőkkel szemben évtizedeken keresztül hatékony ellenszert is teremtett. Azonban halála, egyúttal a kommunista ideológia autoriter rendszer legitimálásában játszott szerepének meggyengülése a régióban a nacionalizmus előretörésének kedvezett. Jugoszlávia esetében már az 1980-as években összecsapások történtek Koszovóban az albánok és a szerbek között; noha a konfliktusnak komoly szociális okai voltak, hamarosan nacionalista színezetet öltött. Hasonló, esetenként durvább történelemeket lehetett látni a Balkánon Romániában és Bulgáriában is: az előbbiben a kifejezetten a magyar kisebbséget célzó úgynevezett falurombolási program, az utóbbiban a török és muszlim kisebbséget érintő névváltoztatási kampány során érintette komoly joghatárny és sok esetben fizikai erőszak a kisebbségek tagjait a nemzetiesítő államok részéről. Ez mindenhol menekülthullámokat váltott ki, Bulgária esetében 1989 közepén mintegy 350 ezer muszlim, döntő többségében török hagyta el az országot és kelt át a török határon (úgynevezett nagy kirándulás).

A jugoszláv tagállamokban is rendre olyan vezetők kerültek hatalomra, akik nyitottak voltak arra, hogy a növekvő nacionalizmussal biztosítsák be hatalmukat. Az 1987-től Szerbia vezetését átvevő Slobodan Milošević a koszovói kérdés élére állt, az 1989-es Szent Vid-napi koszovói nagygyűlésen deklarálta az albán szeparatizmus elleni fellépést. Ugyan nem ennyire látványosan, de a horvátok és a szerbek között is nőttek a feszültségek.

A belső tényezőknél további szerepet játszott az, hogy a tagállamok közötti gazdasági integráció nem teljesült, bizonyos esetben még nőttek is a legfejlettebb és legfejletlenebb területek közötti különbségek. Ez főleg azon tagállamok (jelesül Szlovénia és Horvátország) esetében okozott gondot, amelyek úgy látták, hogy hiába fizetnek be jelentős összegeket a központi költségvetésbe, valójában azok nincsenek hatékonyan felhasználva, ami visszaveti ezen országok fejlődését.

Ezen belső tényezők szorosan összefüggtek a külső környezetben bekövetkező változásokkal, amelyek ezeket a folyamatokat felerősítették. Ezek között elsődleges szerepet játszott a hidegháború vége, a szovjet csapatok kivonulása Közép-Európából, majd a Szovjetunió felbomlása 1991 végén. A történelmi szempontból viharos gyorsasággal zajló fordulat nem csak a kommunista ideológia szerepét marginalizálta, ennél fontosabb módon geopolitikai vákuumot okozott a régióban. Ez részben csökkentette a Kelet és Nyugat között egyensúlyozó Jugoszlávia szerepét, hiszen a nemzetközi arénában ezután már csak a Nyugat maradt talpon, ráadásul nemcsak gazdaságilag került ki győztesen a hidegháborúból, hanem az európai integráció is új lendületet vett az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején, ami 1992-ben a maastrichti szerződésben kulminálódott, amely létrehozta 1993-ban az Európai Uniót. Egyúttal a Szovjetunió kivonulásával megszűnt az a fenyegetés, amely a különböző, Jugoszlávia területén lévő kis népek esetében az előző évtizedekben több esetben is inkább a centripetális erőknek kedvezett.

Az állam szétesésének folyamata megközelítőleg egy évtizedet vett igénybe. Az első konfliktus Horvátországban alakult ki 1991 elején, amikor a Krajinában élő szerb többség megszervezte magát és körbebarikádozta településterületeit (úgynevezett rönkforradalom), majd deklarálta függetlenségét. A helyzet tovább romlott, miután 1991 nyarán mind Szlovénia, mind Horvátország egy népszavazással kikiáltotta a maga függetlenségét.

Ez az előbbi esetében egy rövid, viszonylag kevés halálos áldozattal járó konfliktushoz, az úgynevezett tíznapos háborúhoz vezetett, amely lényegében a Jugoszláv Néphadsereg erőinek kivonását jelentette. A folyamat során zajló incidensek képei viszont bejárták a világsajtót, s növelték a Szlovénia melletti szolidaritást. Azonban a csapatok kivonása után Szlovénia integritását, függetlenségét illetően Belgrád és Ljubljana között nem alakult ki konfliktus. Jóval másabb volt a helyzet Horvátországban, ahol a szerb lakta területek kikiáltották függetlenségüket, s amelyek védelmében Belgrád hajlandó volt beavatkozni. A felkészületlen, épp szerveződő horvát hadsereg – a Jugoszláv Néphadsereg döntő része szerbekből került ki – nem volt képes legyőzni a szerb csapatokat, így 1995 közepéig az ország területének mintegy 20%-a maradt szerb megszállás alatt az úgynevezett Krajina-i Szerb Köztársaság részeként.

Bosznia-Hercegovinában 1992 tavaszán tartottak népszavazást a függetlenségről, ami az igenek többségét hozta. Az ország lakosságának azonban csak 42%-át adták a bosnyákok, miközben a szerbek 33%-ot, a horvátok 17%-ot tettek ki az 1992-es népszámlálás szerint. Az országon belül ezután megindult a három etnikum közötti harc, amelyben a szerbek Belgrád, a horvátok Zágráb, a bosnyákok pedig különböző muszlim államok támogatására számíthattak. A három évig tartó öldöklés során számos népirtást követtek el a különböző etnikumok csapatai. Ezek közül a leghíresebb a srebrenicai mészárlás lett, amely azóta bosnyák (muszlim) emlékezetű helyé vált.

A konfliktusok végét a NATO beavatkozása Boszniában, illetve a horvátországi úgynevezett Vihar hadművelet hozta el. Ez utóbbi pár nap alatt elsöpörte a szerb ellenállást, s mintegy 250 ezer embert üldözött el otthonából. A vesztes pozícióba kerülő szerbek végül visszakoztak mindkét országban, s amerikai támogatással 1995 végén aláírták a Bosznia sorsát rendező daytoni békeszerződést, illetve az erdői megállapodást Horvátországban.

Az etnikai feszültség azonban nem ért véget, mivel a koszovói albánok hiába kiáltották ki a függetlenségüket 1992-ben, a rendezésből kimaradtak. Egyrészt annak köszönhetően, hogy Koszovó autonóm tartományi státusszal rendelkezett Jugoszlávián belül, másrészt pedig nem alakult ki nemzetközi beavatkozást szükségessé tevő véres etnikai konfliktus. Erre pár évet kellett várni: 1996 után megkezdte tevékenységét a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK), amely számos összetűzésbe keveredett a szerb rendőri erőkkel a tartományban. A helyzet odáig fajult, hogy 1999-ben Račaknál több albán is életét veszítette, ami nemzetközi felháborodást váltott ki. A boszniai népirtások megismétlődésének elkerülése érdekében a NATO úgy döntött, hogy beavatkozik Koszovóban, ami 1999 tavaszán Szerbia bombázásához vezetett. A több hónapig tartó hadművelet végén a belgrádi kormányzat visszakoizni kényszerült, végül kivonta erőit Koszovóból, ahonnan több százezer embert üldözött el. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1999. június 10-én elfogadta 1244. sz. határozatát, amely többek között rendelkezik az ideiglenes közigazgatás felállításáról (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UNMIK), illetve a KFOR koalíciós jellegűvé alakításáról.²⁸ Az év második felében megérkeztek a NATO KFOR-békefenntartói, illetve az UNMIK, amely azonban nem tudta megakadályozni, hogy

²⁸ ENSZ 1244 (1999) számú határozat. *Regio*, 19(2), 100–109.

kisebbségi etnikai zavargások kirobbanjanak (ezek közül a legnagyobb 2004-ben tört ki, aminek hatására a koszovói szerbek tízezrei hagyták el az entitást).

Annak ellenére, hogy úgy tűnt, Észak-Macedónia a 25–30%-os albán kisebbségi jelenlét ellenére ki tud maradni az etnikai konfliktusból, 2001-ben fegyveres összetűzések helye lett. Ezeknek sikerült gyorsan véget vetni a nemzetközi közösség beavatkozása révén, s az év augusztusában aláírt úgynevezett ohridi keretegyezmény²⁹ garantálta az albánság számára a széles jogokat, ez azóta (viszonylagos) etnikai stabilitáshoz vezetett az országban.

Jugoszlávia széthullása végül Montenegró vértelen kiválásával fejeződött be 2006-ban, miután az ország lakosságának többsége egy népszavazás keretében a függetlenség mellett tette le a voksát.

Ugyan a háborúkat lezárták, azonban a független állami lét teljességét nem mindegyik ország érte el: Bosznia-Hercegovinában még mindig az ENSZ főmegbízottja áll a különböző választott tisztségviselők fölött, miközben Koszovó 2008-ban deklarált függetlenségét sok tucat állam továbbra sem ismeri el, többek között Szerbia, Oroszország és Kína, az Európai Unió belül pedig Ciprus, Görögország, Románia, Spanyolország és Szlovákia. Az országot az ENSZ mintegy 117 tagállama ismeri el jelenleg (noha a szám vitatott, újabb polémia dúl a szerb és a koszovói külügy között, mivel az előbbi jelezte, hogy számos ország visszavonta elismerését a közelmúltban, amit viszont Koszovó visszautasított; akárhogy is, Szerbia igyekszik az el nem kötelezettek mozgalmában játszott szerepét, súlyát arra használni, hogy ne ismerjék el újabb országok a harmadik világban Koszovót; az utóbbi években az elismerési lendület lassulása miatt ez a politika sikeresnek is tűnik).

Azonban a háborúknak köszönhetően egyes vezetők képesek voltak hatalmukat átmenteni, vagy legalábbis újabb autoriter rendszereket építeni, mint Franjo Tuđman Horvátországban vagy Slobodan Milošević Szerbiában. Ezekben az államokban a demokratizálódás megindulására az előbbi halálával (1999) és az utóbbi lemondásával (úgynevezett bulldózerforradalom) került sor.³⁰

A 2010-es évektől kezdve számos országban újraindultak az autoriter tendenciák, vagy éppen az europaizáció veszített lendületéből.³¹ Az általános kritikák a klientelizmust, a *state capture*-t, a média kormányzati vagy kormányközeli kézbe kerülését és a független orgánumok helyzetének nehezítését, a választási manipulációkat, a civil szervezetek helyzetének romlását hangsúlyozzák.³² Egyúttal továbbra is jellemző a nacionalista-populista retorika használata, még akkor is, ha a valós fegyveres konfliktus kialakulására immár kevés az esély. A Freedom House jelentései alapján Szlovénia és Horvátország konszenzuális demokráciának minősül, míg más államok részben szabad vagy éppen átmeneti/hibrid rezsimeknek.

²⁹ *Ohrid Framework Agreement*. [online], 2001. 08. 13. Forrás: OSCE [2025. 03. 04.].

³⁰ Knezović, Sandro (2020): Croatia: From a War-torn Country to the EU and NATO Membership. In Egeresi, Zoltán – Dúró, József (szerk.): *Political History of the Balkans (1989–2018)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 51–63.

³¹ Orosz Anna (2019): A demokrácia állapota a Nyugat-Balkánon – regionális trendek az európai integráció tükrében. In Koller Boglárka – Ördög Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 75–88.

³² *Nations in Transit 2022. Serbia*. [online], 2022. Forrás: Freedom House [2023. 02. 26.].

A korrupció, a nepotizmus és az ezekből fakadó gazdasági kilátástalanság az utóbbi évtizedben többször vezetett kisebb-nagyobb tüntetésekhez vagy zavargásokhoz. Különösen látványosak voltak 2014 elején az épületgyújtogatásokkal és rendőri összecsapásokkal kísért boszniai zavargások, amelyek 2014 februárjától a Bosznia-hercegovinai Föderáció területén lévő Tuzlából kiindulva több hónapig tartottak, és kisebb részben még a szerb entitás területére is áttértek.³³

Az etnikai politizálás továbbra is létező jelenség számos államban. Egyes politikusok (akiket helyesebb etnopolitikai vállalkozóként értelmezni)³⁴ nacionalista húrokat pengetve időről időre feszültséget szítanak a különböző etnikai csoportok között. Bizonyos államokban, főként Boszniában, a közigazgatási struktúra, amely gyakorlatilag becsatornázták a nacionalizmust, pontosabban az etnikai megosztottságot az államigazgatásba, ennek különösen eklatáns példája (lásd később).

A vezetők hivatali visszaélése is okozott belpolitikai válságokat az utóbbi egy évtizedben. Ezek közül kiemelkedik Észak-Macedónia, ahol a bal-jobb törésvonal mentén mélyült el egy válság. Ezt az váltotta ki, amikor a 2006 óta hatalmon lévő jobbközép VMRO–DPMNE-kormányfőt, Nikola Gruevszkit megvádolta Zoran Zaev szociáldemokrata pártvezető, hogy vele együtt 20 ezer embert hallgatott le éveken keresztül.³⁵ A vádak után meginduló, Zaev elleni eljárás miatt tízezrek mentek ki tüntetni, s az egyre mélyülő belpolitikai válságot végül az EU nyomására aláírt úgynevezett pržinói egyezményben sikerült feloldani.³⁶ Gruevszki 2016-ban új választásokat írt ki, amelyek eredményeképp végül az albán pártokkal szövetségre lépve Zaev került a miniszterelnöki székbe, a korrupcióval vádolt Gruevszki pedig Magyarországra szökött.

Demográfiai kihívások

A régió hagyományosan népességkibocsátó területnek minősül. A balkáni muszlimok egy része jellemzően Törökországba emigrált, amit számos szerződés segített elő (Jugoszlávia 1954-ben írt alá ilyen Ankarával, aminek köszönhetően több százezer török és albán költözött Anatóliába). De sokan vándoroltak ki a hidegháború későbbi évtizedében is Törökországba, főleg a fejlett márvány-tengeri régióba, elsősorban a Montenegró és Dél-Szerbia határvidékén élő Novi Pazar-i bosnyákok. A boszniai és a koszovói háború idején Törökország ráadásul több tízezer menekültet fogadott be ezekből az országokból. Földrajzi és gazdasági okokból Albánia lakosságának főleg Olaszország és Görögország szolgálnak migrációs célként, különösen az 1990-es évek elejétől kezdve,³⁷ míg a jugoszláviai albánok a hidegháborús viszonyok miatt inkább német nyelvterületre vándoroltak.

³³ Kurtović, Larisa (2015): 'Who Sows Hunger, Reaps Rage': On Protest, Indignation and Redistributive Justice in Post-Dayton Bosnia-Herzegovina. *Southeast European and Black Sea Studies*, 15(4), 639–659.

³⁴ Dobos Edgár (2008): Etnicizált kategóriák és helyi valóságok: a közösségi határvonalak újrajrészolása Koszovóban. A koszovói konfliktus etnicizált keretben. *Regio*, 19(2), 58–95.

³⁵ Marusic, Sinisa Jakov: *Macedonia PM Accused of Large-Scale Wire-Tapping*. [online], 2015. 02. 09. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

³⁶ *Post-Monitoring Dialogue With „the Former Yugoslav Republic of Macedonia”*. [online], 2013. 10. 28. Forrás: Parliamentary Assembly Council of Europe [2023. 02. 26.].

³⁷ *Albania Migration Trends Change, 52 Percent Mull Leaving*. [online], 2018. 10. 19. Forrás: Reuters [2023. 02. 26.].

Köszönhetően annak, hogy a titói Jugoszlávia engedélyezte a nyugati munkavállalást, már a hidegháború évtizedeiben megindult a horvát, a szerb és a jugoszláviai albán diaszpóra kialakulása elsősorban a német nyelvű államokban, így a Német Szövetségi Köztársaságban, Ausztriában és Svájcban,³⁸ hogy az 1990-es évektől kezdve újabb (menekült)hullámok keretében több százezren csatlakozzanak a már Közép-Európában élőkhez.

A háborúk befejeződésével a kivándorlás nem állt le, a viszonylag alacsony gazdasági fejlettségű területekről napjainkban is tart a folyamat. Csak 2019-ben 230 ezer ember vándorolt ki a régióból, a legtöbben Bosznia-Hercegovinából és Koszovóból. A mintegy 1,7 milliós Koszovót is több százezren hagyták el az utóbbi évtizedekben, becslések szerint minden harmadik koszovói él külföldön, azaz megközelítőleg 800 ezren, jellemzően német nyelvterületen. Az 1992 és 1995 között súlyos háborús pusztításnak kitett Bosznia-Hercegovinát illetően még nagyobb ez a szám: a 3,8 milliós országon kívül kétmillió, azaz a népesség 56%-a él külföldön a tükröstatistikák alapján, főként Ausztriában és Németországban, illetve a szomszédos Horvátországban és Szerbiában.³⁹

A migrációs mérleg tehát alapvetően negatív a régiót nézve – a Közel-Keletről érkezők tranzitországgként használják a nyugat-balkáni államokat, „utánpótlás” onnan nem várható –, még akkor is, ha a 2022 februárjában indult ukrajnai orosz agresszió nyomán Oroszországot elhagyók egyik kedvelt célpontja Belgrád lett, azonban egyelőre kérdéses, hogy mennyire marad tartós a pár tízezer fővel megnövekedett orosz jelenlét a balkáni országban.⁴⁰ Ugyan az utóbbi évtizedben a migrációs tendenciák annyiban változtak, hogy a végleges kitelepedés helyett sokan inkább rövidebb ideig élnek külföldön, s pár év tapasztalatszerzés/pénzgyűjtés után visszatérnek, ez a tendencia a 2020-as évek elejétől induló gazdasági nehézségek (koronavírus-járvány, az ukrajnai háború negatív gazdasági hatásai) miatt módosulhat, s újra többeket a tartós külföldi letelepedésre készíthet.

Biztonsági körkép

A nyugat-balkáni államok jelenlegi határait a jugoszláv tagállami határok, illetve Koszovó esetében a volt autonóm tartomány határvonala és az ezeket garantáló nemzetközi szerződések és nagyhatalmi (elsősorban amerikai, európai) jelenlét szavatolja. Az 1990-es évek etnikai tisztogatással, menekült hullámokkal járó konfliktusainak lezárása után nem történt a régióban etnikai összecsapás (legutóbb 2004-ben voltak zavargások Koszovóban, ekkor a szerb kisebbséget érték atrocitások), és noha feszültségcöccok továbbra is jelen vannak, a fegyveres összecsapások esélye minimális.⁴¹ A határok sérthetlensége annak ellenére is megkérdőjelezhetetlen, hogy 2021-ben a szlovén elnökség alatt kiadott uniós

³⁸ Az albán diaszpóra később a koszovói függetlenségi törekvésekben is fontos szerepet játszott: Perritt Jr., Henry H. (2008): *Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency*. [H. n.]: University of Illinois Press.

³⁹ Kovacevic Danijel: *Half of All Bosnians Live Outside Bosnia*. [online], 2017. 08. 08. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

⁴⁰ Egeresi Zoltán – Holka Aranka (2022): A szerb külpolitika az ukrajnai háború árnyékában. *SVKI Elemzések*, (13), 1–12.

⁴¹ Bieber, Florian (2018): *Patterns of Competitive Authoritarianism in the Western Balkans*. *East European Politics*, 34(3), 337–354.

ügynevezett non-paper felvetette a területcserét bizonyos államok között, illetve egyes országok területi átszabását.⁴²

A határviták azonban nem zárultak le, habár ezek többnyire pár km²-nyi területre terjednek ki.⁴³ Ezek közül a legnagyobb publicitást a Szlovénia és Horvátország közötti Pirani-öböl érintő vita kapta, mivel egy ideig Ljubljana akadályozta Zágráb csatlakozási tárgyalásait. Végül a két fél megállapodott, hogy a hágai Nemzetközi Bíróság elé viszik az ügyet – azonban a 2017-ben hozott bírósági döntést Zágráb nem fogadta el.⁴⁴ De viták vannak a többi állam között is, így például Horvátország és Montenegró, a Duna mentén pedig Szerbia és Horvátország között.⁴⁵ Pozitív fejleményként a Bosznia-Hercegovina és Montenegró közötti vitát 2015-ben sikerült rendezni,⁴⁶ ahogy 2015-ben Koszovó és Montenegró is megállapodott a határokról, s noha a montenegrói parlament gond nélkül ratifikálta, a területvesztéssel járó megállapodást a koszovóinak súlyos tüntetések közepette csak 2018-ban sikerült, de a határkijelölés még mindig nem zárult le.⁴⁷

A Nyugat-Balkánon további kihívást jelent a szervezett bűnözés, amely a 2000-es évektől alapvetően a kábítószer- és fegyverkereskedelem, illetve az embercsempészet hármásán nyugszik.⁴⁸

A régió biztonsági keretét a nyugati védelmi szövetségi rendszerbe történő fokozott integráció adja. A háborúk lezárása után az első lépés az amerikai kezdeményezésű Adriai Charta aláírása volt 2003-ban, amelyhez Albánia, Horvátország és Észak-Macedónia csatlakozott. Öt év múlva másik két balkáni állam, Bosznia-Hercegovina és Montenegró is tagja lett a kezdeményezésnek, illetve Szerbia és Szlovénia megfigyelő lett; Koszovó 2012-ben nyerte el a megfigyelő státuszt, azonban továbblépésre egyelőre nincs esély, mivel teljes jogú tagságát Bosznia megvétőzte.⁴⁹

Ahogy korábban említettük, a régió nyolc államából máig öt lett NATO-tagállam: Szlovénia (2004), Horvátország (2009), Albánia (2009), Montenegró (2017) és Észak-Macedónia (2020),⁵⁰ így a szomszédos Olaszországnak köszönhetően az Adriai-tenger NATO-beltengerré vált. A kimaradó három állam eltérő okokból nem tud, vagy nem kíván csatlakozni: Bosznia-Hercegovinát illetően a bosnyák és a horvát lakosság támogatná a tagságot, azonban a szerb entitás ellenzi; ehhez hasonlóan Szerbiában a lakosság

⁴² Ármás, Julianna – Németh, Ferenc – Orosz, Anna (2021): *Non-Papers on Border Changes in the Western Balkans: Promise of an Easy Solution or a Hazardous Game? KKI Policy Brief*, (43), 1–13.

⁴³ Reményi, Péter (2020): *Border Disputes and Water Conflicts in the Western Balkans*. In Kacziba, Péter – Glied, Viktor (szerk.): *Water Stress. Emerging Challenges of Global Water Scarcity*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 107–121.

⁴⁴ Ördögh Tibor (2020): *Játék határok nélkül: A horvát–szlovén határvíta margójára*. In Koudela Pál – Simándi Irén (szerk.): *Történelem, régió, politika. Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára*. Székesfehérvár: Kodolányi János Egyetem – Alba Civitas Történelmi Alapítvány, 142–148.

⁴⁵ Bickl, Thomas: *Prospects for Judicial Settlement of the Danube Border Dispute Between Croatia and Serbia*. [online], 2021. 11. 26. Forrás: *OpinioJuris* [2023. 02. 26.].

⁴⁶ *Bih Settles Border Dispute with Montenegro*. [online], 2015. 05.15. Forrás: *Montenegro. Economist Intelligence* [2023. 02. 26.].

⁴⁷ Isufi, Perparim – Kajosevic, Samir: *BIRN Fact-Check: Can Kosovo Reopen its Border Deal with Montenegro?* [online], 2022. 04. 07. Forrás: *Balkan Insight* [2023. 02. 26.].

⁴⁸ Bihari Rita (2022): *Transznacionális biztonsági kihívások a Nyugat-Balkánon. Hadtudomány*, (E-szám), 206.

⁴⁹ *The U. S. – Adriatic Charter*. [online], 2021. 04. 16. Forrás: *Ministarstvo obrane Republike Hrvatske* [2023. 02. 26.].

⁵⁰ Egeresi, Zoltán (2020b): *North Macedonia: Disputed State and Bifurcated Society*. In Egeresi, Zoltán – Dúró, József (szerk.): *Political History of the Balkans (1989–2018)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 107–122.

NATO-ellenessége⁵¹ és a 2000-es évek végén deklarált katonai semlegesség sem teszi lehetővé a csatlakozást, míg Koszovót több NATO-tagállam el sem ismeri.

Ennek ellenére ezek az államok is rendelkeznek NATO-kapcsolatokkal. Bosznia-Hercegovina részt vesz Partnerség a békéért (Partnership for Peace, PfP) programban, és a Tagsági akcióterv (Membership Action Plan) révén együttműködik a NATO-val. Szerbia többek között a Partnerség a békéért programon (2006) és az Egyéni tagsági akcióterven (Individual Membership Action Plan, 2015) keresztül működik együtt a NATO-val, amelynek 2006 óta összekötő irodája működik Belgrádban.⁵² Noha a belgrádi külpolitika sarokköve a különböző hatalmak közötti egyensúlyozás és az orosz, illetve kínai reláció erősítése, részben fegyvervásárlásokkal, részben akár orosz és belorusz hadgyakorlatokon való részvétellel, összességében a nyugati partnerekkel komolyabb a katonai együttműködése, beleértve a fegyverbeszerzést is.⁵³ Koszovó pedig a KFOR jelenléte révén szorosan kapcsolódik a biztonsági szervezethez.⁵⁴

Az 1990-es évek nyugat-balkáni fegyveres konfliktusai miatt több ENSZ-, NATO- és EU-misszió is létrejött a válságkezelés, a békefenntartás és a fegyverszünetek hatékony végrehajtása érdekében, azonban ezek közül elsősorban a NATO-missziók (illetve 2003-tól az uniós) voltak sikeresnek tekinthetők.⁵⁵ A korábbi évtizedek missziói⁵⁶ közül jelenleg két katonai működik: az EUFOR és a KFOR.

A Bosznia-Hercegovinában tevékenykedő EUFOR (European Union Force Bosnia and Herzegovina) Althea központja Butmirban található. A 2004-ben az EU által létrehozott (NATO SFOR-missziót felváltó) misszió 4000 fővel indult, a boszniai belpolitikai élet stabilizációjával párhuzamosan csökkent ez a szám 2022 elejére mintegy 600 főre. A 19 ország, köztük Magyarország részvételével működtetett misszióban nem uniós tagállamok is részt vesznek (többek között a magát jelentős kontingenssel képviseltető Törökország, rajta kívül pedig Svájc és Észak-Macedónia).⁵⁷ A 2022 februárjában indított ukrajnai orosz intervenció hatására a csapatok létszámát közel megduplázták, 500 fő érkezett Ausztriából, Bulgáriából, Romániából és Szlovákiából.⁵⁸

⁵¹ Stojanovic, Milica – Isufi, Perparim: *Serbia Remembers NATO Victims on Bombing Anniversary*. [online], 2022. 03. 24. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

⁵² *Relations With Serbia*. [online], 2022. 05. 23. Forrás: NATO [2023. 02. 26.].

⁵³ Harangozó, Dániel (2021): *A Balancing Act? Serbia's Military Neutrality: Concept and Implementation*. KKI Policy Brief, (69), 1–19.

⁵⁴ Peci, Lulzim (2022): Security Orientation, Security Cooperation and Reforms in the Western Balkans Six: The Case of Kosovo. In Jureković, Predrag – Kacarska, Simonida (szerk.): *Regional Security Cooperation in South East Europe in the Aftermath of North Macedonia's NATO Accession*. Bécs: Federal Ministry of Defence, 27–39.

⁵⁵ Háy Szabolcs (2019): Védelem- és biztonságpolitika a Nyugat-Balkánon. In Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 125–141.

⁵⁶ ENSZ: ENSZ Védelmi Erő (UN Protection Force – UNPROFOR): 1992–1995; ENSZ Megelőző Telepítésű Erő (UN Preventive Deployment Force – UNPREDEP): 1995–1999; ENSZ Koszovói Ideiglenes Missziója (United Nations Mission Interim in Kosovo – UNMIK): 1999–.

NATO: Végrehajtó Erő (Implementation Force – IFOR): 1995–1995; Stabilizációs Erő (Stabilisation Force – SFOR): 1996–2004; KFOR (Kosovo Force): 1999–.

EU: Koszovói Jogállami Misszió (EU Rule of Law Mission in Kosovo – EULEX): 2007–.

⁵⁷ *About EUFOR*. [online]. Forrás: euforbih.org [2023. 02. 26.].

⁵⁸ *EU Boosts Bosnia Force After Russia's Invasion of Ukraine*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].

A másik misszió a NATO KFOR (Kosovo Force), amelynek élén 2021–2022-ben magyar parancsnok állt. Az 1999-ben 50 ezer fővel indított misszió alapvető célja Koszovó stabilitásának biztosítása, fegyveres konfliktus megakadályozása. A jelenleg 28 ország hozzájárulásával közel 3800 fős misszióban Magyarország adja az amerikaiak és az olaszok után a legnagyobb kontingenst 469 fővel.⁵⁹

Tranzitútvonal

Ahogy a régió kedvezőtlen demográfiai tendenciáiban láttuk, maguk a nyugat-balkáni országok is népességkibocsátók; egyúttal kevésbé migrációs célpontok, sokkal inkább tranzitországhként funkcionálnak a Törökország felől érkező migrációs útvonalon.⁶⁰ Ez az útvonal a 2000-es és 2010-es években egyre népszerűbb lett (már a 2010-es évek elején megindult a bolgár és a görög határokon a kerítésépítés), azonban a legnagyobb válságot a 2015–2016-os migrációs válság hozta, amelynek keretében több mint egymillió ember hagyta el Törökországot illegálisan, és ment Görögországba vagy Bulgáriába. A válság maga felhívta a figyelmet az Európai Unió elégtelen szakpolitikai válaszáadásának lassúságára, egyúttal a magyar határok lezárását, határzár építését hozta⁶¹ – majd a migrációs útvonalat Magyarország helyett más államok, Horvátország és Szlovénia felé terelve –, ehhez hasonló intézkedésekről más uniós országok is döntöttek.

A válság kezelésében végül egyes határok, így például a macedón–görög határ lezárása, illetve a 2016 márciusában Törökországgal elfogadott úgynevezett menekültügyi nyilatkozat nyomán életbe léptetett intézkedések (az illegális úton Görögországba érkezők visszaküldése, az 1+1-es rendszer, azaz az illegálisan uniós területre lépő szíriaiak visszaküldése, és helyettük ellenőrzött keretek között egy másik befogadása stb.) révén drasztikusan visszaesett az illegális migráció.⁶² Ugyan a 2015-ös csúcshoz képest tapasztalt (az év októberében több mint 200 ezren érkeztek Görögországba) komoly visszaesés nem jelentette a migráció megszűnését, így is havi pár ezer fős nyomás nehezedik az uniós határokra, a már korábban odaérkezettek migrációs potenciáljáról nem is beszélve.

Törökország alapvetően teljesítette az általa vállaltakat, noha sem a vízumliberalizáció, sem a csatlakozási tárgyalások érdemi előrehaladását illetően nem teljesültek az uniós ígérek, illetve a 3+3 milliárd eurós pénzügyi támogatás – amely valóban jelentős könnyebbséget jelentett a szíriaiak helyzetének javításában – kifizetése is a törökök által elvártakhoz képest lassabban történt, ami jelentős szerepet játszott a szíriaiak migrációs potenciáljának és az illegális határátlépések számának csökkenésében.⁶³

A tradicionálisan problémás görög–török viszonyban az illegális határátlépők ügye az utóbbi években még inkább kiéleződött, még akkor is, ha Görögország komoly

⁵⁹ *Contributing Nations*. [online]. Forrás: jfcnaples.nato.int [2023. 02. 26.].

⁶⁰ Pénzváltó Nikolett (2022a): A nyugat-balkáni útvonal – migrációs trendek magyar szemszögből. *SVKI Elemzések*, (12), 1–11.

⁶¹ Kitanics Máté – Pap Norbert (2022): Az irreguláris migráció feltartóztatására épített déli magyar határzár (2015–2021). *Balkán Füzetek*, (3. különszám), 16.

⁶² Egeresi Zoltán (2017): Ki mit nyert? Több mint egy évvel a menekültügyi „megállapodás” után. *SVKK Elemzések*, 6(13), 1–28.

⁶³ Egeresi 2017: 43.

erőfeszítéseket tett határvédelmének megerősítése érdekében.⁶⁴ Ebben hozott új dimenziót a 2020. február végi, március eleji migrációs válság, amelynek keretében Törökország megnyitotta Görögország felé a határátkelőit, ezzel lehetővé téve, hogy mintegy 10–13 ezer ember megpróbáljon illegális úton átjutni. A görög határőrök kemény fellépésének köszönhetően ez csak pár száz embernek sikerült,⁶⁵ s néhány hét alapvetően sikertelen próbálkozás és az akkor megjelenő koronavírus-járvány miatt a török kormány elszállította a határ mentén letáborozókat, így a válság véget ért.

A török, bolgár és görög intézkedések ellenére továbbra is zajlik a migráció, igaz, kezelhetőbb létszám mellett, azonban a Közel-Keleten vagy Afganisztánban továbbra is nagy a migrációs potenciál (illetve a török útvonalat Afrikából érkezők is használják). A magyar határok lezárása miatt a korábban népszerű Görögország–Észak-Macedón–Szerbia–Magyarország útvonal helyett főleg 2018 óta a Görögország–Albánia–Montenegró–Bosznia-Hercegovina útvonal lett a meghatározó. Az ennek végén elhelyezkedő Boszniára különösen nagy terhet ró a több tízezer illegális bevándorló kezelése, mivel pénzügyi kapacitásai – az EU korlátozott támogatása ellenére – szűkösek, ráadásul a szerb entitás visszautasította annak lehetőségét, hogy területén menekülttáborokat hozzanak létre. A Boszniából Horvátországba igyekvőket a horvát határőrség folyamatosan visszatoloncolja, így noha több uniós állam vett át az országban lévő menekültek közül ezeket, a szegényes ellátás továbbra is kihívást jelent; különösen a lipai menekülttábor 2020. decemberi leégésével (végül 2021 végére sikerült 1500 fő befogadására alkalmas új tábort építeni).⁶⁶

Radikalizmus és külföldi harcosok

A Balkán földrajzi szomszédságában folyó háborúk – így az arab tavasz nyomán a Közel-Keleten a 2010-es évek derekán jelentős területeket elfoglaló Iszlám Állam felívelése, valamint a 2014 óta zajló orosz–ukrán háború, amely 2022 februárjában eszkalációs szintre lépett – kedveztek annak, hogy a helyiek egy része külföldi harcosként bekapcsolódjon a konfliktusokba.

Az al-Káidához és az Iszlám Államhoz (IÁ) 2013-ban kezdtek el nagyobb számban csatlakozni a helyiek, s 2016-ban az IÁ visszaszorulásával ez a folyamat jobbra megállt; 2019-ig valamivel több mint ezer, jellemzően albániai, boszniai, észak-macedóniai, koszovói, montenegrói és szerbiai állampolgár ment Irakba és Szíriába harcolni.⁶⁷ A legtöbben Bosznia-Hercegovinából és Koszovóból indultak a Közel-Keletre.

⁶⁴ Kacziba Péter (2021): Folyó vagy védvonal? Az Evrosz/Meriç folyó védelmi szerepének kialakulása. In Glied Viktor – Kákai László (szerk.): *Elfolyó és elfogyó vizeink nyomában. Vízproblémák Közép-Európában és a Balkánon*. Pécs: PTE BTK, 123–142.

⁶⁵ Egeresi Zoltán (2020a): Idlibtől Edirnéig: kettős válság a török határoknál. *SVKI Elemzések*, 2(5), 1–12.

⁶⁶ *Bosnia Opens Modern Migrant Camp After Outcry Over Humanitarian Crisis*. [online], 2021. 11. 20. Forrás: Radio Free Europe [2023. 02. 26.].

⁶⁷ Orosz Anna – Szalai Máté – Wágner Péter (2019): A külföldi harcosok jelentette fenyegetés a „kalifátus” bukását követően (2.) – Európai válaszok a hazatérők problémájának kezelésére. *KKI Elemzések*, (35), 1–15.

A kibocsátó országok igyekeztek szigorítani a szabályokon; a több száz hazatérő ellen eljárások indultak, egy részének sikerült eljutni az ítéletig is. Általában néhány éves börtönbüntetést szabtak ki, ugyanakkor a szabadulásuk utáni integrációjuk további problémát fog jelenteni. A külföldi harcosok relatíve nagy száma ellenére a régióban nem következett be terrorcselekmény az utóbbi években. Ugyan voltak próbálkozások, de ezeket a hatóságok még idejében kezelték: így például 2015-ben az albán hatóságok elfogtak öt Iszlám Államhoz kötődő személyt, akik a Pristina melletti Badovac-tó vizét szándékozták megmérgezni.⁶⁸

Paradox módon az egyik legnagyobb kibocsátó ország, Bosznia-Hercegovina fenyegettségi szintje viszonylag alacsony, terrorcselekmények sem történtek,⁶⁹ mindez annak ellenére, hogy a boszniai háború óta élnek radikális iszlamista csoportok az országban. Az akkor a Közel-Keletről és Afganisztánból érkező al-Mudzsáhid nevet viselő fegyveresek egy része az országban maradt, illetve fennmaradtak ezek a dzsihadista hálózatok is. A 2010-es években a bosnyák hatóságok fellépésének köszönhetően inkább csak a rekrutációban tudtak eredményeket felmutatni, néhány incidenst leszámítva nem történt semmilyen terrorakció vagy konfliktus az országban.

A külföldről „importált” szervezetek között sajátos helyet foglal el az iráni Mudzsahedin-e Khalk (MEK), amely még az 1960-as években alakult meg Iránban a Pahlavi sah által vezetett rezsim ellen. Az iráni forradalom idején azonban marginalizálódott, s végül Irakba kényszerült, ahol Szaddám Huszein szövetségesevé válva megmaradt az iráni rezsim ellenségének. A 2003-as amerikai intervenció után kiegyezett Washingtonnal, amely a síita – Irán szövetségesevé váló – kormányzat ellenében 2013-tól Albániába költöztette 2500–3000 tagját, a Durrës megyében lévő Manzába (Manëz), az úgynevezett Ashraf 3 táborba, az albán hatóságok felügyelete alá.⁷⁰ A tiranai kormányzat az együttműködésével jó szolgálatot tett az Egyesült Államoknak, de azóta – különösen az utóbbi években – az Iránnal való viszonya romlott meg, s több iráni diplomatát is kénytelen volt kitiltani, 2022 szeptemberében pedig az egész iráni nagykövetséget, miután kiderült, hogy a közel-keleti ország kibertámadást hajtott végre az ország ellen.⁷¹

A hálózatok szerepe a diaszpóra miatt is fontos, hiszen a radikális tanok a nyugat-európai, már radikalizált diaszpóratagokon keresztül is visszajuthatnak a Nyugat-Balkánra, vagy éppen helyi szinten okozhatnak gondot, ahogy például a 2020-as bécsi merényletben észak-macedóniai albánok vettek részt.⁷²

⁶⁸ Marusic, Sinisa Jakov – Hajdari, Una: *Kosovo Foils Terror 'Plot to Poison Water Supply'*. [online], 2015. 07. 13. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

⁶⁹ Szalai Máté: *Miért van ennyi bosnyák külföldi harcos?* [online], 2020. 11. 22. Forrás: Balmix [2023. 02. 26.].

⁷⁰ Egeresi Zoltán: *Metamorfózis: Iránból Albániába, avagy hogyan lehet terrorista csoportból demokráciapárti szervezetté válni (amerikai támogatással)*. [online], 2021. 12. 08. Forrás: Balk Magazin [2023. 02. 26.].

⁷¹ *Albania Cuts Diplomatic Ties with Iran Over Cyberattack*. [online], 2022. 09. 07. Forrás: VOA News [2023. 02. 26.].

⁷² Saal, Johannes – Lippe, Felix (2021): *The Network of the November 2020 Vienna Attacker and the Jihadi Threat to Austria*. *CTCSentinel*, 14(2), 33–43.

Szerbiából is mentek harcosok a Közel-Keletre – ők főleg a bosnyákok lakta Szandzsákból indultak⁷³ –, de az ortodox keresztény dominanciájú országból főleg Ukrajnába mentek harcolni a kalandvágyó állampolgárok. A számuk azonban mérsékelt maradt, 2017-ben száz főre tették; megítélésük az iszlamistákhoz képest is sokkal „megengedőbb”⁷⁴

Katonai aspektus

Tito Jugoszláviája erősen militarizált volt, minden tagállam felelős volt saját területén a fegyveres erők kialakításáért. A délszláv háború kitörésekor tehát egyik állam sem rendelkezett saját, reguláris fegyveres erővel, hanem ezek a területi egységek váltak a hadseregeiké. Az ENSZ fegyverembargója ellenére 1995-ben még mindig jelentős fegyverszállítmányok érkeztek mind Horvátországba, mind Bosznia-Hercegovinába.⁷⁵

A számos szankció ellenére Szerbia és Montenegró gazdasági növekedést tudott elérni, amely tendencia Horvátországban is megfigyelhető volt. A katonai költségvetésük közel 25%-kal nőtt az előző évekhez képest, ennek egy része a boszniai etnikumok támogatására lett elkülönítve.⁷⁶

A háborút lezáró daytoni békeszerződés, illetve az 1996-os firenzei megállapodás értelmében csökkenteni kellett a rendelkezésre álló fegyverek számát, így a harckocsikét, a helikoptereket és a tüzérségi eszközökét is. Ezen a későbbiekben Horvátország NATO-tagsága, Bosznia-Hercegovina eurointegrációs törekvései és Koszovó függetlenedési harca egyaránt változtattak.

Donald Trump amerikai elnök 2018-ban azt nyilatkozta a NATO-tagországok hozzájárulásával kapcsolatban, hogy a szövetség védelmi költségvetését fel kellene emelni a GDP 2%-áról 4%-ra, azóta egy majdnem konstans növekedés figyelhető meg a Nyugat-Balkán országaiban. Szerbia ugyan nem kíván a NATO-hoz csatlakozni, a 2018-as 1,6%-hoz képest 2021-re a GDP-je 2,1%-át fordította az ország védelmére. Albánia és Észak-Macedónia továbbra sem teljesíti a 2%-ot, Horvátország azonban hatalmas ugrással elérte a 2,7%-ot, átvéve Szerbiától a vezető szerepet a régióban.⁷⁷

Noha úgy tűnik, a védelmi költségvetések arányosan csökkennek a háború utáni időszakhoz képest, a GDP-növekedés miatt valójában sok esetben jelentősen emelkednek. A haderő modernizációja és fejlesztése a NATO-tagországok esetében elsősorban a 2%-hoz való felzárkózás miatt történik. Nem elhanyagolható azonban Oroszország dezinformációs műveleteinek hatása, befolyáskeresése a Balkánon.

⁷³ Ignjatijevic, Marija (2018): Violent Extremism and Foreign Fighters in Serbia. In Orosz, Anna (szerk.): *Returning from Violence: How to Tackle the Foreign Fighters' Problem in the Western Balkans*. Budapest: Institute for Foreign Affairs and Trade, 95–103.

⁷⁴ Stojanovic, Milica: *Islamism in Serbia Fading, Far-Right Extremism Growing, NGOs Warn*. [online], 2022. 02. 11. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

⁷⁵ Kaldor, Mary (1999): *New and Old Wars*. Cambridge: Polity Press, 44–57.

⁷⁶ Ejodus, Filip (2020): *The Spectre of an Arms Race in the Western Balkans*. IFSH Policy Brief, (2).

⁷⁷ Reka, Blerim: *A New Military Buildup in the Balkans*. [online], 2019. 01. 10. Forrás: GIS Reports [2023. 02. 26.].

Bosznia-Hercegovina egyesített hadserege 2006-ban jött létre (OSBiH), amely egy sikeres egyesített intézményként határozható meg, és a jelen lévő missziókkal karöltve komoly lépéseket tett a NATO-csatlakozás felé. Ennek ellenére az ország védelmi költségvetése folyamatosan csökken, 2018 óta kisebb kilengésekkel stagnál, 2022-ben a 0,7% volt.⁷⁸

Bosznia – gyenge államiság és szeparatista törekvések

Jugoszlávia felbomlásával, egyes tagállamainak függetlenedésével elkezdődött a délszláv háború, amelynek legvéresebb harcát Bosznia-Hercegovinában vívták. A folyamat egyfajta nemzetépítésként fogható fel, amelyet Bosznia-Hercegovinában kifejezetten megnehezített az ország heterogenitása. A legnagyobb agresszió elsősorban civilek ellen irányult, a háború során népirtáshoz, menekültek tömkelegéhez vezetett, amit a nemzetközi közösség sokáig nem tudott megfelelően kezelni.⁷⁹

A kialakult helyzetet 1995-ben a daytoni békeszerződés rendezte, amely noha békét hozott a térség számára, egy rendkívül bonyolult, mesterséges államszerkezetet alkotott. A tárgyalásokon elsősorban nem a bosznia-hercegovinai képviselők, hanem az etnikumok anyaországainak vezető politikusai vettek részt, amerikai nyomásra. A megállapodásban foglaltakat erősen befolyásolták a részt vevő felek céljai, de kifejezetten az amerikai álláspont, amely a határok meghúzására koncentrált, a békés területi rendezést részesítette előnyben az igazságos elosztás helyett. A daytoni békeszerződés negyedik melléklete tartalmazza az ország alkotmányát, amely elsősorban az államalkotó nemzetek védelmére fókuszál, ezzel intézményesítve a konfliktus forrását.⁸⁰

Bosznia-Hercegovina területe két részre lett osztva, 51%-án a Bosznia-hercegovinai Föderáció (Federacija Bosne i Hercegovine), a maradék 49%-án pedig a Boszniai Szerb Köztársaság (Republika Srpska, RS) terül el. A Föderáció területe további 10 kantonra, illetve a speciális helyzettel rendelkező Brčko körzetre tagolódik. Mindegyik körzetnek saját önkormányzata, végrehajtó szervei vannak, ami bonyolítja a közigazgatási rendszert, és limitálja a központi kormányzat hatáskörét. Ezzel szemben az RS elnökét közvetlen szavazással, négy évre választják. A szövetségi kormányzat élén a három államalkotó nemzetből megválasztott államelnökség áll, amelynek hatáskörébe tartozik a külpolitika, a költségvetés meghatározása, továbbá a bevándorláspolitika, néhányat említve. A képviselőket négy évre választják, és rotációs rendszerben nyolchavonta váltják egymást. Az alkotmány nagy hangsúlyt fektet az egyenlő képviseletre, amelynek célja egyes etnikai pártok túlzott megerősödésének az elkerülése. Ezt biztosítja továbbá a vétójog, amellyel bármelyik fél élhet, amennyiben úgy ítéli meg, hogy az egyik etnikai csoport létfontosságú érdekei sérülnek.⁸¹

⁷⁸ Military expenditure (% of GDP) – Bosnia and Herzegovina [online]. Forrás: World Bank [2023. 02. 26.].

⁷⁹ Kemenszky Ágnes (2019): Bosznia-Hercegovina politikai rendszere. In Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990–2017)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 69–92.

⁸⁰ Vranić, Igor (2014): *International Community Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991–1995*. Budapest: Central European University History Department, 80.

⁸¹ Vranić 2014: 64.

Hogy egyik fél se tudja a fontosabb döntéshozatali folyamatokat szabotálni, létrehozták a főképviseelő intézményét (Office of the High Representative, OHR). A főképviseelő felelős a daytoni egyezmény politikai aspektusainak megvalósításáért, illetve felügyeletéért. Az 1997-es bonni egyezmény felhatalmazza őt arra, hogy indokolt esetben a pártokkal ellentétesen döntsön, eltávolítson képviselőket tisztségükből, amennyiben döntéseik sértik az alkotmányban foglaltakat. Hivatala elején látványos szerepe volt olyan döntések meghozatalában is, mint az ország szimbólumainak, különböző intézményeinek létrehozása.

1995-től kezdve a főképviseelő legfőbb feladata egy működőképes központi kormányzat létrejöttéhez szükséges környezet megerősítése volt. Az 1996-os választásokon a politikai pártok etnikai alapon szerveződtek, és saját pozíciójukat igyekeztek megerősíteni, ami a mai napig megfigyelhető az ország vezető pártaiban.⁸² Emiatt a kormányalakítás folyamatosan problémákba ütközik. 2022 októberében tartottak utoljára általános választásokat, ezután szintén nehezen állt fel a központi elnökség. 2023 januárjában sikerült kormányt alakítaniuk, amely a Bosznia-hercegovinai Szociáldemokrata Pártból (SDP BiH), horvát oldalról a Demokrata Frontból (DF), szerb részről pedig a Független Szociáldemokraták Szövetségéből (SNSD) áll.⁸³ Az RS egykori államfője (2010–2018), majd a mostani választásokig a háromtagú elnökség tagja, Milorad Dodik elszakadási kísérletei, valamint a horvát vezetők hasonló központi hatalom elleni politikája jól mutatják az együttműködési hajlandóság hiányát. Dodik számos olyan lépést tett, amely szembemegy a daytoni békeszerződésben foglaltakkal, 2016-ban az RS függetlenségéről szeretett volna népszavazást tartani, ehelyett az RS kikiáltásának napját szavazták meg ünneppé közel 100%-kal. 2021-ben a parlament elfogadta a határozatot, amely a fegyveres erőkből, az igazságszolgáltatási szervekből és az adózási rendszerből való kilépésüket tartalmazza.⁸⁴ A mindenkori főképviseelő rendelkezik annak a lehetőségével, hogy a szeparatista elveket valló politikusokat eltávolítsa pozíciójukból, azonban erre eddig nem került sor.⁸⁵

Az EU jelenleg csekély hatást gyakorol a bosznia-hercegovinai vezetőségre, az évenkénti országértékelők rendre ugyanazokat a problémákat tartalmazzák. Ennek ellenére 2022 decemberében Bosznia-Hercegovina tagjelölti státuszt kapott, amiben hatalmas szerepet játszott az orosz–ukrán háború hatása a Balkánra, továbbá Ukrajna státusza. Josep Borrell akkor hivatalban lévő főképviseelő úgy nyilatkozott a lépésről, hogy ez közel sem az út vége, és Bosznia-Hercegovinának számos további reformot kell még megvalósítania, mielőtt a csatlakozási tárgyalások megkezdődhetnek.⁸⁶

⁸² Leroux-Martin, Philippe (2014): *Diplomatic Counterinsurgency. Lessons from Bosnia and Herzegovina*. Cambridge: Cambridge University Press, 150–155.

⁸³ Kurtic, Azem: *Bosnia Finally Forms State-Level Government*. [online], 2023. 01. 25. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

⁸⁴ Türbedar, Erhan (2021): *Bosna-Hersek'te milliyetçi söylemlerin tehlikeli yükselişi: tarih tekerrür mü ediyor? Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, (2), 425–456.

⁸⁵ Hajdari, Una: *Secession Threats and Nationalist Strife Shock Bosnia as EU Offers Limited Response*. [online], 2022. 01. 18. Forrás: Politico [2023. 02. 26.].

⁸⁶ *EU Candidate Status for Bosnia and Herzegovina: A Message to the People and a Tasking for Politicians*. [online], 2022. 12. 19. Forrás: European Union External Action [2023. 02. 26.].

Bosznia-Hercegovinát számos ország tartja saját befolyási övezetének. Elsősorban az országot alkotó etnikumok anyaországaira igaz ez. Belgrád igyekszik a Boszniai Szerb Köztársaságot támogatni, amely pedig minden kül- és belpolitikai lépésében arra törekszik, hogy Szerbiát kövesse. Horvátország a boszniai horvátok érdekeit igyekszik képviselni, míg a bosnyákok, főleg kulturális alapon, Ankara támogatására számíthatnak.⁸⁷ De számos muszlim állam, így az Öböl menti arab országok és Irán is rendelkezik érdekeltségekkel az országban.⁸⁸ Bosznia-Hercegovina a NATO és Oroszország között is áll,⁸⁹ utóbbi elsősorban a szerb vezetésre igyekszik hatást gyakorolni.⁹⁰

Egy koherens EU-s politika és határozott csatlakozási folyamat lefektetése, továbbá Oroszország csökkenő befolyása a szeparatista hangok visszaszorítását eredményezhetné. Azonban ehhez kevés csupán az ország törekvéseire támaszkodni, az EU-ban fellépő úgynevezett „bővítési kimerültség” és a jelen lévő belső kihívások (például a 2008-as gazdasági válság, a keleti és nyugati tagállamok közötti érték- és érdekkülönbségek) is hátráltatják a gördülékeny együttműködést.⁹¹

Az orosz–ukrán háborúról alkotott szerb álláspontot illetően érdemes lehet röviden kitérni a Boszniai Szerb Köztársaságra (Republika Srpska) is. A boszniai szerb politikusok retorikáját természetesen befolyásolják az entitás érdekei, mindenképp annak fennmaradása és széles önállósága, de mivel az nem számít önálló államnak, nagyobb a mozgásterük az álláspontjuk kialakítását illetően, mint az EU-tagság mielőbbi megszerzésére törekvő Szerbiának.

Bosznia-Hercegovina hivatalosan jóváhagyta az Oroszország elleni szankciókat, azok bevezetését azonban akadályozza Milorad Dodik, a bosznia-hercegovinai elnökség szerb tagja (2018–2022), aki illegitimnek tartja az elnökség, köztük az ő beleegyezése nélkül hozott döntést.⁹² A szerb entitás képviselőházában arról beszélt, hogy a Republika Srpska érdeke a semlegesség, ezért ellenzi az Oroszország elleni szankciók bevezetését is. Mi több, a Dodik politikáját egyébként támogató Oroszországot a szerb érdekek védelmezőjének állította be, amely szavatolja az 1995-ös daytoni békeszerződésben foglaltakat és a szerb entitás nagyfokú autonómiáját.⁹³

⁸⁷ Történelmi okokból a törökök az Oszmán Birodalom hagyatékának tekintik a boszniai muszlimokat, ráadásul az iszlamista gyökerekkel rendelkező kormánypárt, az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) politikusi számára különösen fontos a muszlim közösség támogatása, amit török belpolitikai célokra is fel tudnak használni. Recep Tayyip Erdoğan török államfő emiatt is ápol jó viszonyt Alija Izetbegović fiával, Bakir Izetbegovićtyal.

⁸⁸ Pénzváltó Nikolett (2022b): *Muszlim patrónusok? Az Egyesült Arab Emírségek, Irán, Szaúd-Arábia és Törökország befolyása a Nyugat-Balkánon*. *Nemzet és Biztonság*, 15(2), 4–17.

⁸⁹ Huskić, Adnan (2019): Bosnia and Herzegovina. Abandoned by the West, Embraced by the East? In Bieber, Florian – Tzifakis, Nikolaos (szerk.): *The Western Balkans in the World. Linkages and Relations with Non-Western Countries*. London: Routledge, 83–107.

⁹⁰ Bechev, Dimitar (2017): *Rival Power. Russia's Influence in Southeast Europe*. New Haven – London: Yale University Press.

⁹¹ Szpala, Marta (2010): The Western Balkans: Deadlock in the EU Enlargement Process. *OSW Commentary*, (43), 1–7.

⁹² *Je li i Bosna i Hercegovina uvela sankcije Rusiji?* [online], 2022. 05. 19. Forrás: bljesak.info [2022. 06. 14.].

⁹³ *Dodik: Spoljna politika BiH propala, nisam za uvođenje sankcija Rusiji*. [online], 2022. 06. 06. Forrás: Danas [2022. 06. 14.].

Elismerés nélkül: állandó feszültség Szerbia és Koszovó között

Szerbia és Koszovó viszonya a mai napig kihívást jelent a nemzetközi közösség és a Nyugat-Balkán számára. Számos erőfeszítés történt a konfliktus kezelésére, azonban az továbbra is megoldatlannak bizonyul.

A terület, amely az 1912–1913-as Balkán-háborúk eredményeként vált Szerbia részévé, mindkét fél számára kiemelt jelentőségű. A szerb történetírás a középkori szerb állam egykori központjaként kezeli Koszovót, amely évtizedek óta autonóm területként igyekszik függetlenségét kiharcolni. Már ebben az időszakban is többségben volt az albán lakosság a területen, ami Tito Jugoszláviájában sem változott, sőt népességnövekedésen mentek keresztül. Ebben az időszakban a szerbek a lakosság mindössze 20–25%-át tették ki. Ez volt Jugoszlávia legfejletlenebb területe, ami a szerb társadalom elvándorlását eredményezte, ezzel is növelve az albánok arányát. A feszültségek eleinte gazdasági-társadalmi alapon húzódtak, azonban ez hamar az 1980-as évek végi szerb nacionalizmus egyik legforróbb témája lett.⁹⁴

Függetlenségét Koszovó egyoldalúan kiáltotta ki, ennek megvalósulását több probléma is övezte. Koszovó nem volt Jugoszlávia tagköztársasága, így a kiválás joga nem illette meg, habár speciális helyzetben volt. Az 1974-es alkotmány értelmében autonóm tartományvá vált, így a tagköztársaságokéhoz hasonló jogokkal rendelkezett. Koszovó igyekezett nem katonai erővel elérni függetlenségét, hanem politikai eszközöket alkalmazva kivívni a nemzetközi közösség elismerését. Azonban a feszültségek egyre nőttek, majd amikor Koszovó a területi rendezést alakító béketárgyalásokból is kimaradt, egy erős radikalizáció kezdődött. 1998-tól a Koszovói Felszabandítási Hadsereg működése is megerősödött, amit a nemzetközi közösség nem tudott hogyan kezelni, a szerbek pedig többször is erőszakkal léptek fel ellenük. 1999-ben, amikor a helyzet változatlanul bizonyult, megkezdődött Szerbia NATO-bombázása, ennek hatására a szerb erőket pár hónapon belül kivonták a területről. Ezután az ENSZ BT 1244-es határozata értelmében létrehozták az UNMIK-missziót, illetve a NATO erői is bevonultak a térségbe a KFOR-misszió formájában, amely mai napig tevékenykedik. Ennek következtében Szerbia elveszítette ellenőrzését Koszovó felett, és noha Koszovó 2008. február 7-én kinyilvánította függetlenségét, számos ország a mai napig sem ismeri el önálló államként (az EU-ban például Ciprus, Görögország, Románia, Spanyolország, Szlovákia). Az ENSZ BT két állandó tagja, Kína és Oroszország stratégiai megfontolásból sem ismeri el Koszovó függetlenségét. Ezzel lezárult Koszovó gyors államépítési folyamata, és stabilitását főként a jelen lévő missziók tartják egyben.⁹⁵

Az EU által 2011-ben létrehozott Belgrád–Pristina párbeszéd 2012 óta a legmagasabb szinten biztosít keretet és folytat egyeztetéseket a felek között. Az első években legfőképp a technikai jellegű kérdések kerültek terítékre, majd a 2013-as és 2015-ös brüsszeli megállapodásokban rendelkeztek egymás kizárólagos feltételeiről. Az EU olvasatában a Belgrád–Pristina dialógusnak egy mindkét fél által elfogadott, jogilag kötelező érvényű megállapodással kell zárulnia.⁹⁶

⁹⁴ Juhász 1999.

⁹⁵ Juhász József et al. (2003): *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*. Budapest: Zrínyi Kiadó.

⁹⁶ Márkus László – Németh Ferenc (2021): *Kérdések és válaszok: a Belgrád–Pristina dialógus*. *KKI Elemzések*, (40), 1–14.

A brüsszeli megállapodást (First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations)⁹⁷ szerb részről Ivica Dačić, koszovói részről pedig Hashim Thaçi, a két akkori kormányfő írta alá 2013. április 19-én. Ennek értelmében Koszovó Belgrád teljes körű elismerését várja, Szerbia pedig a szerb többségű önkormányzatok szervezetének létrehozását, amely az egyik legfontosabb pontjává vált a tárgyalásoknak, noha leszögezte, hogy ennek megvalósulása után sem köteles vagy hajlandó Koszovó függetlenségét elismerni.

A technikai megállapodások kitértek a határokon való szabad átutazásra, valamint tartalmazták a rendszámtáblák kölcsönös elfogadását is. A 2021-ben hozott döntés a rendszámtáblák cseréjét illetően Koszovóban azonban heves ellenállást váltott ki, a koszovói szerbek barikád alá vontak egyes határátkelőhelyeket, a rendőrségi, igazságügyi dolgozók lemondtak tisztségeikről. Ez a brüsszeli párbeszéd egyik legfőbb célját, a koszovói rendőrség egyesítését ásta alá, így a nemzetközi közösség igyekezett sürgetni valamilyen kompromisszum létrehozását. 2022 novemberében megállapodás született: Koszovó nem cserélteti le kötelező jelleggel a Szerbiában kiadott rendszámtáblákat, Szerbia pedig nem ad ki több, a koszovói járások jelzéseivel ellátott rendszámtáblát.⁹⁸

A dialógus célja nem kimondottan Koszovó Szerbia általi elismerése, Pristina számára azonban ez az egyetlen ideális végkimenetel. A tárgyalások alatt több mint negyven megállapodás született, azonban nem mindegyiket ratifikálták vagy hajtották végre a felek. A párbeszéd egyik legfontosabb eredménye az észak-koszovói rendőrség leszerelése és átszervezése, integrálása a koszovói rendőrségbe. Számos további pozitív hozadékuk van ettől függetlenül, ami állampolgári szinten is megnyilvánul. Egymás személyi igazolványának kölcsönös elfogadása, továbbá a nemzetközi előhívó biztosítása a koszovói lakosság mindennapjainak könnyítését szolgálja. A közvélemény-kutatások alapján azonban a társadalom úgy ítéli meg, hogy kevés kézzelfogható pozitív eredménye van a párbeszédnek, viszont jelentősen eltér a koszovói szerb és albán közösség álláspontja a párbeszédet és annak célját illetően. Abban viszont megegyezik a véleményük, hogy elsődleges problémát a korrupció és a munkanélküliség, valamint az ezzel járó gazdasági kihívások jelentik.

A megállapodások ratifikálását és a párbeszéd előrehaladtát leggyakrabban a Szerbiában és Koszovóban tartott választások okozzák. Mindkét helyen többségben vannak a nacionalista elveken alapuló pártok, amelyek hangja ebben az időszakban felerősödik, ezzel is próbálva nagyobb körű népszerűséget elérni. Tovább nehezíti a megállapodások ratifikációját az ehhez szükséges kétharmados többség a parlamentben, amit igen nehéz megszerezni. Koszovó Interpolhoz való csatlakozását évek óta akadályozza el nem ismertsége, ennek legismertebb mozzanata 2018-ban volt, amikor Koszovó csatlakozási kérelmét ismét visszadobták, amit ez a fél a szerb lobbitevékenységnek tudott be. Ez ellen tiltakozva büntetővármokat vezetett be a bosznia-hercegovinai és a szerbiai termékekre egyaránt, amit csupán 2020-ban oldottak fel.⁹⁹

⁹⁷ *First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations*. [online]. Forrás: The Government of the Republic of Serbia [2023. 02. 26.].

⁹⁸ Ármás Julianna (2022): *Brüsszeli dialógus, az állandósult koszovói (ál)válságok keretrendszere*. *KKI Elemzések*, (67), 4–7.

⁹⁹ Daunt, Rebekah: *Kosovo's PM Says Polling Stations Will Be Closed in Serbia Elections*. [online], 2022. 04. 02. Forrás: Euronews [2023. 02. 26.].

Az Egyesült Államok kezdetektől fogva elismerte Koszovó függetlenségét, és továbbra is elkötelezetten támogatja a nemzetközi közösségbe való integrációját. Koszovó és Szerbia kapcsolatának rendeződését a Balkán stabilitásának egyik kulcsaként határozza meg, azonban a párbeszéd kereteinek biztosítását teljes mértékben az EU kezében hagyta. Katonai területen azonban aktív szerepet vállal mind a katonai oktatás, mind a felszerelések tekintetében. Bilaterális gazdasági kapcsolataikon keresztül olyan projektekkel támogatják Koszovót, amelyek a technológiai, egészségügyi és energiaügyi fejlődését is elősegítik. Az első Trump-kormányzat utolsó éveiben sikerült a legnagyobb eredményt elérniük, amikor a kormányzat kifejezett hangsúlyt fektetett a látványos külpolitikai fejlődésre. 2020-ban aláírt egy-egy megállapodást Aleksandar Vučić szerb államfő és Avdullah Hoti koszovói miniszterelnök is, amelybe az USA érdekeit szolgáló pontok kerültek. Idetartozott a gazdasági normalizáció, az 5G-hálózatok kérdésköre, az energiadiverzifikáció az orosz térryerés elkerülésére, továbbá a diplomáciai képviselő át helyezése/nyitása Jeruzsálemben, ami kisebb törést okozott Koszovó és Törökország kapcsolatában.¹⁰⁰

Mivel a dokumentumok alapvetően puha kötelezettségvállalást jelentenek, kevés érdemi változást hoztak a két fél kapcsolatában, és továbbra sem jelentenek megoldást a feszültségekre. A nacionalista fellángolások a választások alkalmával pedig elkerülhetlenné teszik, hogy kiújuljon egy konfliktusos helyzet. Ilyen volt a 2022-es szerb választás, ahol a koszovói szerbeknek nem volt lehetőségük Koszovóban szavazni, mivel értelemszerűen nincs szerb nagykövetség a területen. A koszovói szerbek Belgrád nyomására végül a közelebbi szerb területeken adhatták le voksukat.

A Szerbia és Koszovó közti dialógus tehát lassan halad, gyakran befagy vagy megszakad. A széles körű támogatást élvező nacionalista pártok vezetői nem mutatnak hajlandóságot egymás kéréseinek teljesítésére, ami valószínűleg így is marad, amíg Koszovó számára az egyetlen elfogadható álláspont függetlenségének Szerbia általi elismerése. Egy mindkét fél számára elfogadható, átfogó jogi erejű megállapodás érdekében a jelenleg érvényes ENSZ-határozatot, amelynek keretében a dialógus zajlik, hatályon kívül kellene helyezni, ehhez azonban szükséges lenne Kína és Oroszország beleegyezése is. A 2022. február 24-i események után azonban valószínűsíthető, hogy Moszkva nem fog ehhez hozzájárulni, mivel precedensként szolgál a jogalap nélküli államalapításra, és ezzel tudja magyarázni a Donyecki és Luhanszki Népköztársaság legitimitását.¹⁰¹

A helyzet megoldatlansága ráadásul továbbra is kedvez a konfliktusok kirobbanásának a nemzetiesítő Koszovó és a szerb kisebbségek védelme érdekében fellépő Szerbia között, amit a két ország vezetésének belpolitikai érdekei is motiválnak. Mivel 2022 őszén a négy szerb többségű észak-koszovói önkormányzat éléről lemondtak a szerb polgármesterek, ezek vezetéséről vita alakult ki a központ és a helyiek között, ami miatt már 2022 őszén barikádokat emeltek a szerbek Észak-Koszovóban. A helyzet tovább fokozódott, miután 2023 áprilisában önkormányzati választást tartottak, amelyet a helyi szerbek bojkottáltak, az urnákhoz járuló pár százalékos albánság viszont albán polgármestereket

¹⁰⁰ Stojanovic, Milica – Bami, Xhorxhina: *Kosovo and Serbia Sign 'Historic' Deal Under Trump's Auspices*. [online], 2020. 09. 04. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

¹⁰¹ Pineles, Dean B.: *How the 'Kosovo Precedent' Shaped Putin's Plan to Invade Ukraine*. [online], 2022. 03. 09. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

választott – a helyiek által illegitimnek tartott eredmény miatt májusban a szerbek megakadályozták, hogy az albán polgármesterek elfoglalják az önkormányzati épületeket. Az összecsapásokban a KFOR katonái is részt vettek – ezek során 27 magyar KFOR-katona is megsebesült. Aleksandar Vučić a szerb haderőt a legmagasabb készségbe helyezte. Az incidensek az év további részében sem értek véget.

EU-csatlakozás helyett: bolgár–macedón identitásvita

Észak-Macedónia helyzete nem befolyásolja közvetlenül a Balkán stabilitását, azonban az uniós csatlakozási folyamatot a bolgárokkal évek óta tartó identitásvita nemcsak számára, hanem Albánia számára is megnehezíti. A szomszédsági viszonyok rendezése pedig az EU-hoz való csatlakozás egyik alappillére, ami ebben a formában a Balkán sebezhető államait is érinti.

Észak-Macedónia identitáspolitikájára nagy hatással van területének viszontagságos történelme, amelynek során különböző országok befolyási övezetébe vagy fennhatósága alá tartozott. Az első és a második balkáni háborúk alatt kis részben Bulgáriához, mai területe szinte teljes egészében Szerbiához került. Az 1940-es évek Jugoszláviájának egyik tagállama volt, Macedón Népköztársaság néven. A balkáni országokra jellemző identitásalkotás éveit a macedónok is igyekeztek egyfajta történelmi kontinuitást, nemzeti identitást kialakítani, párhuzamot vonni az egykori makedónok és a mai macedón társadalom között. 1991-ben függetlenedése beleillett a volt jugoszláv államok kiválásának sorába, azonban ez sem ment olyan könnyen, hiszen azonnal Görögország ellenállásával kellett szembenézniük. A két ország között kialakult névvitára, amelynek alapja Görögország követelése, hogy elforduljanak a felállított történelmi tézistől, sikerült ideiglenes megoldást találni, azonban végleges eredményt csak a 2018-as Preszpatavi megegyezés hozott. Ennek értelmében innentől az Észak-Macedónia elnevezés használandó, identitásukat a görögök szereztek a makedónoktól.¹⁰² A Ciprasz- és Zaev-kormányok között kötött megállapodás eredményét ugyan nehéz volt mindkét félnek érvényre juttatnia, a név vita ezáltal rendeződött, és az új, jobboldali görög kormány sem törte meg az együttműködési folyamatot.¹⁰³

Nem Görögország az egyetlen, amely Észak-Macedónia uniós csatlakozását akadályozta. Az ország 2004-ben nyújtotta be csatlakozási kérelmét, majd 2005-ben tagjelölti státuszt kapott, azonban a tárgyalások a folyamatos görög, illetve bolgár, továbbá francia és holland vétók miatt nem tudtak megkezdődni. Az Athénnal megkötött szerződés után rögtön a bolgár identitásvita lépett elő a legfontosabb külső akadályozó tényezővé: ennek alapját az képezi, hogy a bolgár identitás és történelemszemlélet szerint a macedónok valójában bolgárok. Annak ellenére, hogy 2017-ben megállapodás¹⁰⁴ született a két ország között a jószomszédi viszonyról és a vitás kérdések rendezéséről egy történészekből

¹⁰² *Prespa Agreement*. [online]. Forrás: mfa.gr [2023. 02. 26.].

¹⁰³ Kokkinidis, Tasos: *Greece and North Macedonia Can be Great Allies, FM Dendias Says*. [online], 2021. 01. 15. Forrás: Greek Reporter [2023. 02. 26.].

¹⁰⁴ *Договор за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија*. [online] 2017. Forrás: Ministry of Foreign Affairs, Republic of North Macedonia [2025. 03. 04.].

álló bizottság révén, a nézeteltérések megmaradtak. A 2021. áprilisi bolgár parlamenti választások miatt még 2020 őszén megvétózta a bolgár kormány az uniós csatlakozási tárgyalások elkezdését.¹⁰⁵

2021-ben a bolgár államfő, Rumen Radev a brdói csúcstalálkozón fejtette ki, milyen területeken várnak rendezést Észak-Macedóniától.¹⁰⁶ Ebből akkor mindössze egy tárgykörben, a névkérdésben tudtak megállapodni, amivel Észak-Macedónia egyértelműsítette, hogy nincsenek területi követelései a bolgárokkal szemben.¹⁰⁷ A további megoldandó kérdések közé tartozik még a kommunizmus áldozatainak rehabilitációja, mivel a lusztrációra nem került sor, amiben a bolgár állam mindenképp lépéseket szeretne elérni. A történelmi oktatás ügyében 2017-ben létrehozott szakértői bizottság munkájának segítése is egy olyan vitás pont, amelyet tovább nehezít, hogy a II. világháború előtt tevékenykedő történelmi alakokat mindkét fél sajátjaként kezeli. A bolgárellenes gyűlöletbeszéd megfékezése is fájó pont a bolgárok szemében, amelynek szintén történelmi alapjai vannak, ugyanis a mai macedón szemléletben az 1940–1944 közötti bolgár fennhatóság fasiszta megszállásnak minősül, aminek fényében a jugoszláv identitásalakítás enyhe bolgárellenes vonalon valósult meg.¹⁰⁸ Az észak-macedón kisebbségről való lemondás is fontos pontként szerepel, amit a macedónok nem tudnak elfogadni, hiszen ez fordított esetben is problémákba ütközne, ebből következik az utolsó pont, amelynek értelmében a bolgár kisebbséget szeretnék a macedón alkotmány részeként tudni. Az uniós előnyök megszerzése érdekében, körülbelül 120 ezer fő vette fel a bolgár állampolgárságot, a bolgár vezetés pedig szeretné, ha a népszámlálási eredmények ezen adatok szerint jelennének meg, ami ott ütközik ellentmondásokba, hogy évek óta nem ismeri el saját határain belül a macedón kisebbséget.¹⁰⁹

2022 nyarán azonban a bolgár és az észak-macedón parlament megegyezett, francia segítséggel. A megállapodás számos olyan kérdéskört tárgyal, amelyek felett korábban nem tudtak napirendre térni. Olyan kérdésekben született megoldás, mint a bolgár kisebbség elismerése az észak-macedón alkotmányban, amiért cserébe Bulgária nem akadályozza tovább az EU-s csatlakozási tárgyalásokat.¹¹⁰ A döntés mindkét országban ellentmondásokat váltott ki, a két fél viszont folytatja az együttműködést több területen is, ilyen például az alternatív energia. A kooperáció célja Oroszország energiamonopóliumának megszüntetése a régióban.¹¹¹

¹⁰⁵ Heil, Andy: *No Easy Escape For North Macedonia From Bulgaria's EU Veto*. [online], 2022. 06. 22. Forrás: Radio Free Europe [2025. 03. 04.].

¹⁰⁶ Taylor-Brace, Alice: *Bulgaria's Veto Hurts Future of North Macedonia – Diaspora Leader*. [online], 2022. 02. 09. Forrás: Euractiv [2023. 02. 26.].

¹⁰⁷ Marusic, Sinisa Jakov: *BIRN Fact-Check: Can North Macedonia Meet Bulgaria's Six Demands for Breakthrough?* [online], 2021. 10. 19. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

¹⁰⁸ Nikolov, Krassen: *North Macedonia Must Change Its Constitution Ahead of Membership Talks, Bulgaria Tells EU*. [online], 2022. 02. 09. Forrás: Euractiv [2023. 02. 26.].

¹⁰⁹ Marusic, Sinisa Jakov: *North Macedonia Census Reveals Big Drop in Population*. [online], 2022. 03. 30. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

¹¹⁰ *North Macedonia Votes to Resolve Dispute With Bulgaria*. [online], 2022. 07. 16. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].

¹¹¹ Jovanovski, Borjan: *North Macedonia and Bulgaria Agree to Work Together on New Energy Deal*. [online], 2022. 10. 18. Forrás: Euronews [2023. 02. 26.].

Habár a megállapodás még számos ajtót hagyott nyitva, az EU megkezdte a csatlakozási tárgyalásokat Észak-Macedóniával és Albániával egyaránt. Azonban a bolgárok által kért módosításokat nem hajtotta végre a macedón kormányzat, a 2024. áprilisi választáson hatalomra kerülő miniszterelnök, a VMRO–DPMNE vezetője, Hrisztijan Mickoski jelezte, hogy nem teljesítik a bolgár kéréseket, ami a csatlakozási tárgyalások *de facto* megfeneklését jelentette. Az Európai Bizottság 2024 szeptemberében úgy döntött, hogy az albán és a macedón tárgyalásokat elválasztja egymástól,¹¹² egyúttal továbbra sem várható, hogy megnyugtató rendezés születik a két ország viszonyában.

Konklúzió

A Nyugat-Balkán jelenleg a 90-es évekhez képest jóval kevesebb biztonsági kihívást okoz. A háborús konfliktus kirobbanásának esélye alacsony, a terrorista akciók elkövetésének lehetősége ugyan nem zárható ki, azonban ennek valószínűsége is elhanyagolható jelenleg, miközben a 2010-es évek közepi migrációs válság megismétlődése is kevésbé sanszos, annak ellenére, hogy továbbra is sok Ázsiából érkező migráns tranzitútvonalként használja a régiót. Eldőlt, hogy a térség az európai biztonsági komplexumba integrálódik, azóta számos állam a NATO és az Európai Unió tagja lett, a gravitációs pontot gazdaságilag és migrációs szempontból is az utóbbi jelenti. Ez még akkor is így van, ha számos nagyhatalom is aktivizálta magát az utóbbi években, évtizedekben a régióban, azonban tevékenységük vektora különböző. Kína elsősorban gazdasági, és kevésbé politikai téren aktív, a balkáni muszlimok támogatójaként megjelenő Törökország inkább security providerként definiálható, a főleg az energetikában fajsúlyos Oroszország pedig inkább a nyugati integráció ellenlábasaként, egyfajta spoiler szerepet magára öltve próbálja fenntartani a régiós feszültségforrások egy részét. Ebből a szempontból a Nyugat-Balkán továbbra is nagyhatalmi befolyási és beavatkozási terület; a jelenlegi kisállamiság és nemzetközi rendszer fennmaradása mellett inkább nyugati (gazdasági és politikai) orientációval.

A régióban azonban továbbra is számos kérdés megoldatlansága jelent problémát, ami nemcsak beavatkozási lehetőséget teremt, de a további nyugati integráció kifejezett akadályozója, egyúttal a (távolabbi) jövőre nézve akár nagyobb konfliktus kialakulásának esélyét is magában hordozza. Két kérdés mindenképp akut problémát jelent: Koszovó helyzetének megoldatlansága, illetve Bosznia-Hercegovina helyzete. Előbbi a közelmúltban is számos feszültséghez, összetűzéshez vezetett, ami a különböző nagyhatalmak diplomáciai nyomásgyakorlását tette szükségessé. Azonban a válságkezelés ellenére érdemi előrelépést nem sikerült elérni, így a Belgrád–Pristina párbeszéd elakadása miatt továbbra is azt látjuk, hogy a közeljövőben sem várható megegyezés a két fél között. Ez a kérdés további megoldatlanságát jelenti, egyfajta befagyott konfliktust, ami továbbra is a NATO-erők koszovói állomásoztatását teszi szükségessé, még akkor is, ha egy háború kirobbanására Szerbia és Koszovó között, vagy nagyobb etnikai konfliktus kialakulására kevés az esély.

¹¹² *Decision to Separate Albania, North Macedonia in Their Path towards European Integration Sends Bad Message to Citizens of North Macedonia, Hristijan Mickoski Says.* [online], 2024. 09. 26. Forrás: Bulgarian News Agency [2025. 03. 04.].

A másik elhúzódó problémát Bosznia-Hercegovina képviseli, amely több mint két és fél évtizeddel a daytoni békeszerződés aláírása után sem tudott a nemzetközi ellenőrzéstől (az ENSZ főképviselőjének jelenlététől) függetlenedni. A központi (föderatív) hatalom erősödése mellett továbbra is állandóan napirenden van a szerb entitás szeparatista törekvése, amelyre ugyan az állandó napirendre kerülés ellenére igen korlátozott az esély, s vajmi kevés nemzetközi támogatottsága van, sikeresen akadályozza az ország nyugati integrációját, egyúttal állandó belpolitikai feszültséget okoz. Szintén az integrációt gátolja a görög–macedón névvita megoldása után a bolgár–macedón identitásvita, amely a következő években továbbra is feszültségforrás marad Szófia és Szkopje között.

A régiót érintő általános, kedvezőtlen folyamatok közül a demográfiai hanyatlást, a lakosság csökkenését, előregedését és elvándorlását kell kiemelni. Ugyan ez eltérő mértékben érinti az országokat, de mindegyiket sújtja – egyedülként a koszovói és kisebb részben az albániai korfa kedvező, de a nagyarányú kivándorlás miatt ezekben az országokban is népességcsökkenés tapasztalható –, ami a későbbiekben a szociális ellátórendszerekre fog egyre nagyobb terhet róni. Ez számos áttétlen keresztül a régió gazdasági felzárkózását is akadályozza, hiába valósult már meg milliók esetében a „lábbal szavazás” és egy gazdagabb uniós országban való letelepedés után az uniós állampolgárság megszerzése. A régió megoldatlan problémái – az uniós integráció elmaradása bizonyos országok esetében, kiegészülve az autoriter tendenciákkal és a korrupcióval, a csökkenő lakossággal – a régió államainak felzárkózását nehezítik meg (vagy éppen teszik lehetetlenné), így megközelítőleg az uniós államokhoz képest a jelenlegi fejlettségi szintet konzerválja, a kimutatható gazdasági konvergencia ellenére.

Felhasznált irodalom

- About EUFOR*. [online]. Forrás: euforbih.org [2023. 02. 26.].
- Albania Cuts Diplomatic Ties with Iran Over Cyberattack*. [online], 2022. 09. 07. Forrás: VOA News [2023. 02. 26.].
- Albania Migration Trends Change, 52 Percent Mull Leaving*. [online], 2018. 10. 19. Forrás: Reuters [2023. 02. 26.].
- Ármás Julianna (2022): Brüsszeli dialógus, az állandósult koszovói (ál)válságok keretrendszere. *KKI Elemzések*, (67), 1–10. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.67>
- Ármás, Julianna et al. (2021): Southeast European Demographic Overview I. Bulgaria, Croatia, Romania, and Serbia. *KKI Policy Brief*, (32), 1–13. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2021.32>
- Ármás, Julianna – Németh, Ferenc (2021): Southeast European Demographic Overview II. Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Montenegro, and North Macedonia. *KKI Policy Brief*, (50), 1–13. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2021.50>
- Ármás, Julianna – Németh, Ferenc – Orosz, Anna (2021): Non-Papers on Border Changes in the Western Balkans: Promise of an Easy Solution or a Hazardous Game? *KKI Policy Brief*, (43), 1–13. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2021.43>
- Bechev, Dimitar (2017): *Rival Power: Russia's Influence in Southeast Europe*. New Haven – London: Yale University Press. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1bzfp6>
- Berlin Process*. [online]. Forrás: berlinprocess.de.
- Bickl, Thomas: *Prospects for Judicial Settlement of the Danube Border Dispute Between Croatia and Serbia*. [online], 2021. 11. 26. Forrás: OpinioJuris [2023. 02. 26.].
- Bieber, Florian (2018): Patterns of Competitive Authoritarianism in the Western Balkans. *East European Politics*, 34(3), 337–354. Online: <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1490272>

- Bih Settles Border Dispute with Montenegro*. [online], 2015. 05. 15. Forrás: Montenegro. Economist Intelligence [2023. 02. 26.].
- Bihari Rita (2019): Orosz hibrid módszerek a Nyugat-Balkánon. *Hadtudományi Szemle*, 12(3), 5–20. Online: <https://doi.org/10.32563/HSZ.2019.3.1>
- Bihari Rita (2020): Külső hatalmi érdekek a Nyugat-Balkán biztonsági szektorában. *Felderítő Szemle*, 19(2), 213–226.
- Bihari Rita (2022): Transznacionális biztonsági kihívások a Nyugat-Balkánon. *Hadtudomány*, (E-szám), 202–226. Online: <https://doi.org/10.17047/Hadtud.2022.32.E.202>
- Bosnia Opens Modern Migrant Camp After Outcry Over Humanitarian Crisis*. [online], 2021. 11. 20. Forrás: Radio Free Europe [2023. 02. 26.].
- Buzan, Barry – Wæver, Ole (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- Contributing Nations*. [online]. Forrás: jfcnaples.nato.int [2023. 02. 26.].
- Csapó Dániel – Reményi Péter (2019): Kína térnyerése a nyugat-balkáni országokban. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 12(1), 2–19.
- Daunt, Rebekah: *Kosovo's PM Says Polling Stations Will Be Closed in Serbia Elections*. [online], 2022. 04. 02. Forrás: Euronews [2023. 02. 26.].
- Decision to Separate Albania, North Macedonia in Their Path towards European Integration Sends Bad Message to Citizens of North Macedonia, Hristijan Mickoski Says*. [online], 2024. 09. 26. Forrás: Bulgarian News Agency [2025. 03. 04.].
- Dobos Edgár (2008): Etnicizált kategóriák és helyi valóságok: a közösségi határvonalak újrajrészolása Koszovóban. A koszovói konfliktus etnicizált keretben. *Regio*, 19(2), 58–95.
- Dodik: Spoljna politika BiH propala, nisam za uvođenje sankcija Rusiji*. [online], 2022. 06. 06. Forrás: Danas [2022. 06. 14.].
- Egeresi Zoltán (2017): Ki mit nyert? Több mint egy évvel a menekültügyi „megállapodás” után. *SVKK Elemzések*, 6(13), 1–28.
- Egeresi Zoltán (2020a): Idlibtől Edirnéig: kettős válság a török határoknál. *SVKI Elemzések*, 2(5), 1–12.
- Egeresi, Zoltán (2020b): North Macedonia: Disputed State and Bifurcated Society. In Egeresi, Zoltán – Dúró József (szerk.): *Political History of the Balkans (1989–2018)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 107–122.
- Egeresi Zoltán: *Metamorfózis: Iránból Albániába, avagy hogyan lehet terrorista csoportból demokráciapárti szervezetté válni (amerikai támogatással)*. [online], 2021. 12. 08. Forrás: Balk Magazin [2023. 02. 26.].
- Egeresi Zoltán – Holka Aranka (2022): A szerb külpolitika az ukrajnai háború árnyékában. *SVKI Elemzések*, (13), 1–12. Online: <https://bit.ly/43MBsls>
- Ejdus, Filip (2020): The Spectre of an Arms Race in the Western Balkans. *IFSH Policy Brief*, (2). Online: <https://doi.org/10.25592/ifsh-policy-brief-0220>
- ENSZ 1244 (1999) számú határozat. *Regio*, 19(2), 100–109.
- EU Boosts Bosnia Force After Russia's Invasion of Ukraine*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].
- EU Candidate Status for Bosnia and Herzegovina: A Message to the People and a Tasking for Politicians*. [online], 2022. 12. 19. Forrás: European Union External Action [2023. 02. 26.].
- First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations*. [online]. Forrás: The Government of the Republic of Serbia [2023. 02. 26.].
- Fischer, Bernd J. – Schmitt, Oliver Jens (2021): *A Concise History of Albania*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/9781139084611>
- Gadzo, Mersiha: *Russian Spies Found Guilty of Montenegro Coup Attempt*. [online], 2019. 05. 09. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].
- Hajdari, Una: *Secession Threats and Nationalist Strife Shock Bosnia as EU Offers Limited Response*. [online], 2022. 01. 18. Forrás: Politico [2023. 02. 26.].
- Harangozó, Dániel (2021): A Balancing Act? Serbia's Military Neutrality: Concept and Implementation. *KKI Policy Brief*, (69), 1–19. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzések.KE-2021.69>
- Háry Szabolcs (2019): Védelem- és biztonságpolitika a Nyugat-Balkánon. In Koller Boglárka – Ördög Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 125–141.

- Heil, Andy: *No Easy Escape For North Macedonia From Bulgaria's EU Veto*. [online], 2022. 06. 22. Forrás: Radio Free Europe [2025. 03. 04.].
- Huskić, Adnan (2019): Bosnia and Herzegovina. Abandoned by the West, Embraced by the East? In Bieber, Florian – Tzifakis, Nikolaos (szerk.): *The Western Balkans in the World. Linkages and Relations with Non-Western Countries*. London: Routledge, 83–107. Online: <https://doi.org/10.4324/9780429243349-5>
- Ignjatijevic, Marija (2018): Violent Extremism and Foreign Fighters in Serbia. In Orosz, Anna (szerk.): *Returning from Violence: How to Tackle the Foreign Fighters' Problem in the Western Balkans*. Budapest: Institute for Foreign Affairs and Trade, 95–103.
- Isufi, Perparim – Kajosevic, Samir: *BIRN Fact-Check: Can Kosovo Reopen its Border Deal with Montenegro?* [online], 2022. 04. 07. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Je li i Bosna i Hercegovina uvela sankcije Rusiji?* [online], 2022. 05. 19. Forrás: bljesak.info [2022. 06. 14.].
- Jovanović, Miroslav (2010): Dve Rusije: o dva dominantna diskursa Rusije u srpskoj javnosti. In Petrović, Žarko N.: *Odnosi Rusije i Srbije na početku XXI veka*. Beograd: International and Security Affairs Centre, 11–17.
- Jovanovski, Borjan: *North Macedonia and Bulgaria Agree to Work Together on New Energy Deal*. [online], 2022. 10. 18. Forrás: Euronews [2023. 02. 26.].
- Juhász József et al. (2003): *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Juhász József (2010): *Föderalizmus és nemzeti kérdés. Az etnoföderalizmus tapasztalatai Közép- és Kelet-Európában*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Juhász József (1999): *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Budapest: Aula Kiadó.
- Kacziba Péter (2021): Folyó vagy védvonal? Az Evrosz/Merics folyó védelmi szerepének kialakulása. In Glied Viktor – Kákai László (szerk.): *Elfolyó és elfogyó vizeink nyomában. Vízproblémák Közép-Európában és a Balkánon*. Pécs: PTE BTK, 123–142.
- Kaldor, Mary (1999): *New and Old Wars*. Cambridge: Polity Press.
- Kemenszky Ágnes (2019): Bosznia-Hercegovina politikai rendszere. In Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990–2017)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 69–92.
- Kington, Tom – Sprenger, Sebastian: *At Arm's Length: NATO Juggles Conflicts From Ukraine to the Balkans*. [online], 2022. 12. 08. Forrás: Defense News [2023. 02. 26.].
- Kitanics Máté – Pap Norbert (2022): Az irreguláris migráció feltartóztatására épített déli magyar határzár (2015–2021). *Balkán Füzetek*, (3. különszám), 19–34.
- Knezović, Sandro (2020): Croatia: From a War-torn Country to the EU and NATO Membership. In Egeresi, Zoltán – Dúró, József (szerk.): *Political History of the Balkans (1989–2018)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 51–63.
- Kokkinidis, Tasos: *Greece and North Macedonia Can be Great Allies, FM Dendias Says*. [Online], 2021. 01. 15. Forrás: Greek Reporter [2023. 02. 26.].
- Kovacevic, Danijel: *Half of All Bosnians Live Outside Bosnia*. [online], 2017. 08. 08. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Kurtic, Azem: *Bosnia Finally Forms State-Level Government*. [online], 2023. 01. 25. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Kurtović, Larisa (2015): 'Who Sows Hunger, Reaps Rage': On Protest, Indignation and Redistributive Justice in Post-Dayton Bosnia-Herzegovina. *Southeast European and Black Sea Studies*, 15(4), 639–659. Online: <https://doi.org/10.1080/14683857.2015.1126095>
- Leroux-Martin, Philippe (2014): *Diplomatic Counterinsurgency. Lessons from Bosnia and Herzegovina*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139096621>
- Lőrinczné Bençe Edit (2017): Regionális együttműködések Délkelet-Európában. *Emlékeztető*, 2(1–2), 70–79.
- Lőrinczné Bençe Edit (2020): A Nyugat-Balkán szerepe a 21. század geopolitikai rendszerében. In Garaczi Imre (szerk.): *Az életminőség-fejlesztés új paradigmái a 21. században*. Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 321–335.
- Márkus László – Németh Ferenc (2021): Kérdések és válaszok: a Belgrád–Pristina dialógus. *KKI Elemzések*, (40), 1–14. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2021.40>
- Márkus László (2022): *Koszovó története. Dardániától a brüsszeli dialógusig*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.

- Marusic, Sinisa Jakov: *BIRN Fact-Check: Can North Macedonia Meet Bulgaria's Six Demands for Breakthrough?* [online], 2021. 10. 19. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Marusic, Sinisa Jakov: *Macedonia PM Accused of Large-Scale Wire-Tapping*. [online], 2015. 02. 09. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Marusic, Sinisa Jakov: *North Macedonia Census Reveals Big Drop in Population*. [online], 2022. 03. 30. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Marusic, Sinisa Jakov – Hajdari, Una: *Kosovo Foils Terror 'Plot to Poison Water Supply'*. [Online], 2015. 07. 13. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Nations in Transit 2022. Serbia*. [online], 2022. Forrás: Freedom House [2023. 02. 26.].
- Nikolov, Krassen: *North Macedonia Must Change Its Constitution Ahead of Membership Talks, Bulgaria Tells EU*. [online], 2022. 02. 09. Forrás: Euractiv [2023. 02. 26.].
- North Macedonia Votes to Resolve Dispute with Bulgaria*. [online], 2022. 07. 16. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].
- Ohrid Framework Agreement*. [online], 2001. 08. 13. Forrás: OSCE [2025. 03. 04.].
- Orosz Anna (2019): A demokrácia állapota a Nyugat-Balkánon – regionális trendek az európai integráció tükrében. In Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 75–88.
- Orosz Anna – Szalai Máté – Wágner Péter (2019): A külföldi harcosok jelentette fenyegetés a „kalifátus” bukását követően (2.) – Európai válaszok a hazatérők problémájának kezelésére. *KKI Elemzések*, (35), 1–15.
- Ördögh, Tibor (2019): The EU's Relations with the Western Balkans and Turkey. In Gálik, Zoltán – Molnár, Anna (szerk.): *Regional and Bilateral Relations of the European Union*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 49–64.
- Ördögh Tibor (2020): Játék határok nélkül: A horvát–szlovén határvíta margójára. In Koudela Pál – Simándi Irén (szerk.): *Történelem, régió, politika. Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára*. Székesfehérvár: Kodolányi János Egyetem – Alba Civitas Történeti Alapítvány, 142–148.
- Peci, Lulzim (2022): Security Orientation, Security Cooperation and Reforms in the Western Balkans Six: The Case of Kosovo. In Jureković, Predrag – Kacarska, Simonida (szerk.): *Regional Security Cooperation in South East Europe in the Aftermath of North Macedonia's NATO Accession*. Bécs: Federal Ministry of Defence, 39–39.
- Pénzváltó Nikolett (2022a): A nyugat-balkáni útvonal – migrációs trendek magyar szemszögből. *SVKI Elemzések*, (12), 1–11. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2022.1.1>
- Pénzváltó Nikolett (2022b): Muszlim patrónusok? Az Egyesült Arab Emírségek, Irán, Szaúd-Arábia és Törökország befolyása a Nyugat-Balkánon. *Nemzet és Biztonság*, 15(2), 4–17. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2022.2.1>
- Perritt Jr., Henry H. (2008): *Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency*. [H. n.]: University of Illinois Press.
- Pineles, Dean B.: *How the 'Kosovo Precedent' Shaped Putin's Plan to Invade Ukraine*. [online], 2022. 03. 09. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Post-Monitoring Dialogue With „the Former Yugoslav Republic of Macedonia”*. [online], 2013. 10. 28. Forrás: Parliamentary Assembly Council of Europe [2023. 02. 26.].
- Prespa Agreement*. [online]. Forrás: mfa.gr [2023. 02. 26.].
- Reka, Blerim: *A New Military Buildup in the Balkans*. [Online], 2019. 01. 10. Forrás: GIS Reports [2023. 02. 26.].
- Relations With Serbia*. [online], 2022. 05. 23. Forrás: NATO [2023. 02. 26.].
- Reményi Péter (2019): A nyugat-balkáni területi rendezés és a térség új geopolitikája. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 13(3), 23–38.
- Reményi, Péter (2020): Border Disputes and Water Conflicts in the Western Balkans. In Kacziba, Péter – Glied, Viktor (szerk.): *Water Stress. Emerging Challenges of Global Water Scarcity*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 107–121.
- Saal, Johannes – Lippe, Felix (2021): The Network of the November 2020 Vienna Attacker and the Jihadi Threat to Austria. *CTCSentinel*, 14(2), 33–43.
- Stojanovic, Milica: *Islamism in Serbia Fading, Far-Right Extremism Growing, NGOs Warn*. [online], 2022. 02. 11. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Stojanovic, Milica: *Serbia Officially Asks for Security Personnel to Return to Kosovo*. [online], 2022. 12. 16. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

- Stojanovic, Milica – Bami, Xhorxhina: *Kosovo and Serbia Sign 'Historic' Deal Under Trump's Auspices*. [online], 2020. 09. 04. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Stojanovic, Milica – Isufi, Perparim: *Serbia Remembers NATO Victims on Bombing Anniversary*. [online], 2022. 03. 24. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Szalai, Máté: *Miért van ennyi bosnyák külföldi harcos?* [online], 2020. 11. 22. Forrás: Balmix [2023. 02. 26.].
- Szpala, Marta (2010): *The Western Balkans: Deadlock in the EU Enlargement Process*. *OSW Commentary*, (43), 1–7.
- Taylor-Brace, Alice: *Bulgaria's Veto Hurts Future of North Macedonia – Diaspora Leader*. [online], 2022. 02. 09. Forrás: Euractiv [2023. 02. 26.].
- Teszary Miklós (2023): Kína térnyerése Montenegróban. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 17(1–2), 58–72.
- The U. S. – Adriatic Charter*. [online], 2021. 04. 16. Forrás: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske [2023. 02. 26.].
- Türbedar, Erhan (2021): Bosna-Hersek'te milliyetçi söylemlerin tehlikeli yükselişi: tarih tekerrür mü ediyor? *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, (2), 425–456. Online: <https://doi.org/10.53838/ankarad.1034739>
- Vranić, Igor (2014): *International Community Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991–1995*. Budapest: Central European University History Department.
- Vuksanović, Vuk: *Russia And China Friends and Brothers of The Captured State Analysis of Narratives Used to Capture the State*. [online], 2022. 01. Forrás: bezbednost.org [2022. 11. 01.].
- Договор за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија*. [online], 2017. Forrás: Ministry of Foreign Affairs, Republic of North Macedonia [2025. 03. 04.].